BALATON-FELVIDÉKI ÉPÍTÉSZETI ÚTMUTATÓ

Szerző: **Krizsán András**

Szakmai lektor: **Kerner Gábor**

Közreműködők: **Csánki János • Ferik Tünde • Kara László • Kéthelyi Márton • Matúz Péter**

A projekt a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat Elnökségének értékelése és javaslata alapján, az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap társfinanszírozásában, a Nemzeti Vidékfejlesztési Program Irányító Hatóságának jóváhagyásával valósul meg.

Az útmutató megjelenését támogatta:

Országos Főépítészi Iroda

Magyar Építész Kamara

Falufejlesztési Társaság

Modum Építésziroda Kft.

BALATON-FELVIDÉKI ÉPÍTÉSZETI ÚTMUTATÓ

Egy tájegység építészeti karaktergyűjteménye és útmutató tanulmánya

Kiadó: Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet
ISBN: 978-963-309-033-6

Budapest - 2013

Szigliget

Tartalomjegyzék

AJÁNLÁS	*5*	**Noll Tamás**
ELŐSZÓ	*6*	**Mike Shanahan**
BEVEZETŐ	*9*	**Krizsán András**
ELSŐ RÉSZ	*17*	**A Balaton-felvidéki táj**
MÁSODIK RÉSZ	*31*	**Illeszkedés – Párbeszéd a tájjal**
HARMADIK RÉSZ	*45*	**Tervezés – Építészeti karakter**
NEGYEDIK RÉSZ	*69*	**Részletek**

Szentbékkálla – Öreghegy

Ajánlás

Noll Tamás

A vidéki településeket járva óhatatlanul észrevesszük azt a kettősséget, amelyet a hagyományos paraszti kultúrában keletkezet környezet és a tervezett módon létrejött környezet jellemez. Érzékeljük a kettő közti különbséget, az első esetben az épületek szinte kinőnek a tájból, mintegy szerves folytatását adják annak, míg a másodikban jól-rosszul sikerült módon idegenként jelennek meg.

Az első esetben az egyedi épületekből, kerítésekből, támfalakból egy nagyobb összetartozó egység épül fel, addig a másiknál az egyedi épületek megmaradnak a saját szintűkön, nem járulnak hozzá egy térbeli közösség létrehozásához.

Úgy tűnik, valamikor elvesztettük azt a tudást és képességet, amely létrehozta azt a környezetet, amelyben alapvetően jól érezzük magunkat, mert érezzük a harmóniát a természet és az épített környezet között. Úgy tűnik, hogy azok a tervezési és építési módszerek és ismeretek, amelyeket az utóbbi időkben használtunk, nem alkalmasak arra, hogy harmóniát teremtsenek a táj és az épületek között. A funkcionális építészet lehet, hogy minden eddiginél jobb fizikai környezetet teremtett, de egyre erősebben érezhető ennek a környezetnek a fogyatékossága, a tájjal való kapcsolat hiánya.

Vissza tudunk e találni az egyszer már működő útra? Vissza tudjuk e szerezni újra azt a képességet, hogy a vidéki tájba megfelelő módon, a táj adta lehetőségek és kötöttségek figyelembe vételével építkezzünk? Képesek tudunk e lenni arra - építtetők, építészek és az épített környezettel foglalkozó szakemberek - hogy újra olyan környezetet hozzunk létre, amelyben az egyéni érdek, a közösségi érdek és a táji környezet harmóniája egyszerre valósul meg?

Magyarország 2004 évi Európai Uniós csatlakozásakor, az írországi EU elnökség alatt megrendezett Építészetpolitikai fórumon mutatta be Mike Shanahan építész Cork megyére készített tervezési útmutatóját. Az Útmutató egyértelműen az előzőekben feltett kérdésekre kereste a választ. Egyben azt is jelezte, hogy ez a probléma nem csak Magyarországon létezik, tőlünk térben és történetben távol eső országban is ugyanazokkal a problémákkal találkozunk. Az Útmutató megismerése után egyértelművé vált számomra, hogy hasonló kiadvány elkészítése és használata Magyarországon is lényeges változásokat hozhat a vidéki környezet alakításban.

Figyelmébe ajánlom ezt a kiadvány a Balaton-felvidéken élőknek, a közösségeket vezetőinek, az építkezni szándékozóknak, a tervező építészeknek és az építésügyben dolgozó szakembereknek. Kívánom, hogy használják, tanuljanak belőle, és érezzék át a munkájuk során azt a hangulatot, amely a könyvből árad. Az általuk végzett munka ennek legyen folytatása, és akkor talán újra egy olyan környezet születik, amely mindnyájunk hasznára és örömére válik.

Köszönetemet kell kifejeznem az alkotóknak, Krizsán András Ybl díjas építésznek és munkatársainak, akik sokéves tapasztalatukat és tudásukat összefoglalták, feldolgozták és egy új rendszert dolgoztak ki. Köszönetemet kell kifejeznem Mike Shanahan építésznek, aki önzetlen módon hozzájárult az általa kifejlesztett módszer átvételéhez, használatához. Köszönetemet kell kifejeznem a támogatóknak, akiknek a segitsége kellett ahhoz, hogy ez az Útmutató elkészüljön.

NOLL TAMÁS, *a Magyar Építész Kamara elnöke*

Előszó

Mike Shanahan

Lesz, aki majd megkérdezi: mégis, mi szükség van „Tervezési útmutatóra" új házak tervezésekor. Egyesek pedig azt vethetik fel, hogy miért is szólna bele a helyi hatóság vagy bárki más abba, hogy hogyan nézzen ki a házuk. A tervezők maguk is furcsállhatják, hogy miért kell a helyi hatóságnak vagy másnak javasolniuk bármit is új házak tervezéséhez. Sőt, még olyanok is akadhatnak, akik egy efféle kiadványnak – a minőségétől teljesen függetlenül – még a gondolatát is ellenzik.

Ez volt a tapasztalatunk, amikor 2003-ban a *Cork Rural Design Guide: Building a New House in the Countryside (Tervezési útmutató Cork megyében: Vidéki új házak építése)* először megjelent, éppen akkor, amikor Írországban erős népességnövekedésnek és példátlan építési „boom"-nak lehettünk tanúi. Óriási volt az igény vidéken egyedi, önálló házak építésére. Voltak, akik az egyre nagyobb házak láttán kétségbe estek a minőségi tervezés látszólag teljes megszűnése, a kulturális, társadalmi és földrajzi kontextus semmibevétele miatt. Éppen ez vezetett a mi Cork megyei tervezési útmutatónkhoz, amit – örömmel jelenthetem – általában nagyon jól fogadtak. Bár sajnos – ahogy azt néhányan megjegyezték – tíz évet elkéstünk a vidék egyes részeinek szempontjából.

Az új technológiák, a gyors kommunikáció, a megújult életmód és az egyre növekvő globális éghajlati aggályok mai korszakában könnyű azt állítani, hogy az örökség, a lokalitás és a regionális identitás szempontjai csak furcsa, régimódi, és talán nem is releváns fogalmak. Sokkal könnyebb ezen összefüggéseket félresöpörve egy homogenizált, új jövő felé haladni, mint megküzdeni a kihívásokkal, amelyeket az előbbiek jelentenek. Amennyiben így teszünk, az épített környezet gazdag kulturális sokszínűségének fennmaradását kockáztatjuk.

Egy európai körutazással – még egy földrajzi értelemben viszonylag röviddel is – a helyi és regionális különbségek hihetetlenül gazdag választékát fedezhetjük fel: csodálatos helyeket, ahová érdemes ellátogatni. A legtöbben valószínűleg egyetértenek abban, hogy tragédia lenne ezt a kulturális környezetet elveszíteni vagy felhigítani, és középszerű egyformasággal helyettesíteni.

A Tervezési útmutató lényegében egy adott terület épített örökségének tükre, sőt, különleges gazdagságának ünnepe, amely bemutatja az évezredek alatt kialakult regionális sajátosságokat. Az ilyen tervezési útmutatók arra valók, hogy a digitális képek és lehetőségek szökőárjával szembesült tervezők új generációi számára lehetőséget kínáljanak arra, hogy a hely és a kontextus megismerésével úgy tervezhessenek az adott helyre illő épületeket, hogy azok egyszerre újak és izgalmasak is legyenek.

Természetesen nem minden új épületnek kell különösebben izgalmasnak vagy innovatívnak lenni. Valójában, amit sokan vonzónak találnak a hagyományos vagy a népi építészetben, az a hagyomány tiszta érthetősége a hétköznapi épületektől a félig nyilvános kereskedelmi épületeken át, a nyilvános vagy közigazgatási épületekig terjedően. A Tervezési útmutatónak abban kell az építészeket segítenie, hogy az új épületeket környezetükkel érzékeny kontextusba tudják helyezni; kényelmes, jól kezelhető, megfelelően elhelyezett, kivitelezett és külső részleteiben is jól megoldott, a lehetséges alternatív elrendezések sokaságát megengedő házakat tudjanak létrehozni, legyenek azok konzervatívak, modernek vagy egyebek. Fontos hangsúlyozni: nem arról van szó, hogy az új épületek a korábbi stílusok puszta utánzatai legyenek. Éppen ellenkezőleg, sokkal nagyobb kihívásokról van szó. Arról, hogy ma olyan házat kell építeni, amely megfelel a saját korának, teljes mértékben válaszolni tud a mai energia- és éghajlati elvárásokra, találkozik a modern élet- és munkakörülmények igényeivel, de mégis azonnal felismerhető, hogy hol van és kié. Nem könnyű elvárás, de elengedhetetlen.

Vajon sikeres lett-e a mi Tervezési útmutatónk? Azt hiszem, sok szempontból, igen. Bizonyára vitát kavart, de ösztönözte az új gondolatokat, kiszélesítette a tervezési horizontot, növelte a tudatosság szintjét és segített megvalósítani egy sor ikonikus, modern házat, amelyek határozottan írek lettek. Igaz, ez még nem vezethetett el a túlméretezett, rossz arányú, nem megfelelően díszített, rosszul tervezett házak eltűnéséhez, de idővel új bizalom ébredhet, és a változás lassan mégis bekövetkezhet.

Volt szerencsém meglátogatni a Balatont és csodálni a vidék látványát, az épületeket, és élvezni az emberek meleg vendégszeretetét. Meglepett, hogy mennyire mások a balatoni parasztházak, mint az írek. A mi módszereinket az Atlanti-óceán szélén lévő, szélfútta szigetek körülményei hívták létre, míg a balatoniak a mediterrán klíma hatását élvezhetik, ugyanakkor nyáron hűvösnek, télen melegnek kell lenniük.

Ez az útmutató kétségkívül másfajta figyelmet kelt majd a Balaton-régió épített környezetének gazdagsága és értéke iránt. Sok ragyogó példával szolgálhat arra, hogyan lehet az újat ügyesen kombinálni a meglévővel, hogyan lehet olyan kiváló, új helyeket teremteni az élet és a munka számára, amelyek határozottan maiak, mégis teljesen beilleszkednek saját környezetükbe.

MIKE SHANAHAN *építész*

Káli-medence

Bevezető

Krizsán András

„Megérteni az embereket, a tájat, a fákat, és a megértésből folytatni azt, amit a Teremtő éltet és virágoztat."

(Makovecz Imre)

Ha a telket vagy parasztházat szeretne vásárolni a Balaton-felvidéken, netán egy új házat építene, esetleg csak érdeklődik a tájegység építészeti öröksége és jövője iránt, akkor ez a dokumentum Önnek készült.

Az útmutató segít felfedezni és megismerni a Balaton-felvidék sokszínű építészeti értékeit, hagyományait, éghajlati, földrajzi sajátosságait, rokokóba hajló vakolathímes parasztházainak igazi szépségét. Jól áttekinthető, közérthető rajzok segítségével illusztrálja a követendő példákat, de kitér a kerülendő formák bemutatására is. Elsősorban hagyományos épületek példáin mutatja be a tájegység építészeti karakterét, de mai funkciójú házak esetében is szolgálhat tanulságokkal.

Az útmutató célja:

- megismertetni a tájegység építészeti karakterét
- konkrét példák segítségével bemutatni a helyes részletképzéseket
- inspirálni az építtetőket, a tervezőket
- védeni és erősíteni a Balaton-felvidéki építészet arculatát, az egységes faluképet

Figyelem: Ez az útmutató nem tartalmazza és helyettesíti a vonatkozó szabályokat és törvényi előírásokat. A tervezés során mindig figyelembe kell venni a helyi építési rendeleteket és településrendezési terveket, valamint a helyi építésügyi hatóságok állásfoglalását.

Bár tudjuk, hogy nem mindenki fog egyetérteni az útmutató összes felvetésével, és természetes, hogy a megfigyelt szabályosságok sem jelentenek kőbe vésett szabályokat, de reméljük, sokan elgondolkodnak mégis az itt felhozott példákon, eseteken. Bízunk benne, hogy az útmutatót lapozgatva minél többen felismerik a Balaton-felvidék építészet értékeit és követendő példáit.

Mert a jó épület nem csak ízlés kérdése. Vannak jól meghatározható technikák, eljárások, amelyek alkalmazásával a hagyományos építészeti karakterhez és az egységes faluképhez jobban igazodó, arányosabb és esztétikusabb épület építhető. Ez az útmutató ezen módszereket, szempontokat igyekszik körvonalazni, mindenki számára közérthető módon, sok képpel és illusztrációval.

Külön köszönet Mike Shanahan építésznek, aki önzetlenül hozzájárult, hogy az általa készített *„Tervezési útmutató Cork megyében: Vidéki új házak építése"* című művet és tapasztalatait saját útmutatónk elkészítésekor felhasználjuk.

Krizsán András *Ybl-díjas építész*

Csobánci-hegy lába

Szemlélet

Hamvas Béla szerint a Balaton-felvidék a mediterráneum legészakibb része. „Úgy látszik, az ember világosabb és melegebb földre ér. A napfény fehérebb, majdnem olyan fehér, mint a Földközi-tenger fölött. A színekről a köd eltűnik, és jobban világítanak. A tárgyak körvonala élesebb. E táj sok olasz vidéknél is déliesebb... A fény az embert is átsugározza, a dolgokba is bevilágít és a gyümölcs íze is világosabb. Sehol semmi túlzás, semmi izzasztó erőkifejtés. Ez az oldottság a tájban, az emberben, a közösségben, a mozgásban. Nem mintha az élet itt könnyebb lenne, mert a Dél a szenvedésekben nem szegényebb, de nagyobb távlata van." A Dél géniusza parázslik mindenütt.

A Balaton-felvidéknek ezt a valódi arcát sajnos, már csak a felső falvakban fedezhetjük fel maradéktalanul. A közvetlen vízpart nem tévesztendő össze a Balaton-felvidékkel, nem azonos vele! A vízparti területek átértékelődtek, építészeti sajátosságaik az elmúlt évtizedek alatt sokat változtak. A parton eltűntek a présházak, megszűnt a szőlőművelés, a bortermelés. A balatoni halászat átalakult és a hagyományos révkikötők is megszűntek. Ma már a vízparti települések a polgári villaépítészet hagyományait követik. Minden az idegenforgalomról, a vendéglátásról szól. Persze ez érthető is, hiszen Trianon után elveszítettük nagyhírű hidegvizes fürdőhelyeinket, Abbáziát, az erdélyi fürdőket, és így, a legnagyobb figyelemmel a Balaton felé fordultunk. A nagyarányú idegenforgalmi fejlesztésekkel, a vasútvonal kiépítésével, a nyaralók megjelenésével, a nyári „beach"-hangulat elterjedésével a vízparti települések átértékelődtek. Így volt ez a két világháború között, majd a hatvanas, hetvenes években, mikor a legmeghatározóbb példái születtek mindkét parton ennek az építészetnek, és így van ez napjainkban is. Ennek megfelelően, sokkal színesebb, változatosabb, ha úgy tetszik, látványosabb környezet alakult ki, ahol a legfőbb erény az építészeti alkotások minősége, az építészek szakmai kvalitása.

Útmutatónk éppen ezért nem a vízparti települések polgári villaépítészetének a hagyományait, példáit, építészeti karakterét vizsgálja, hanem a felső területeket. Mert a Balaton-felvidék még ma is őrzi, és minden hatás ellenére kell, hogy őrizze jellegzetes építészeti arculatát, táji, természeti értékeit. Részben, mert az ország más részeihez képest itt sok minden megmaradt és fellelhető, de legfőképp azért, mert vannak építészek és építtetők, őslakosok és „ bebírók", megszállottak és lelkes patrióták, akik ezt az örökséget őrizni és folytatni akarják.

A Magyar Építész Kamara és az Országos Főépítészi Iroda az ő segítségükre állította össze ezt az útmutatót, hogy a kultúrtáj harmonikus egységét megőrizhessük, és úgy befolyásoljuk a változást, hogy az új épületek összhangban legyenek a Balaton-felvidék különleges természeti adottságaival.

Az útmutató nem építési szabályzat. Fontos, hogy a tervezők minden esetben ismerjék és vegyék figyelembe a hatályos építési előírásokat. Környezetvédelmi és egyéb szakhatósági kérdésekben, ha szükséges, forduljanak szakértőhöz. De igyekszik segíteni az építkezőknek is azzal, hogy már a tervezési folyamat kezdetén rávilágít minden fontosabb szempontra, ami az épületek telepítésénél, homlokzati arányainál, építészeti részleteiben meghatározó. Mindenkihez szól, aki új épületet szeretne építeni, vagy régit rendbe hozni, átalakítani – legyen tulajdonos, tervező, építtető vagy hatósági ügyintéző. Konkrét példák segítségével igyekszik bemutatni a jó és a követendő megoldásokat az utóbbi időben egyre gyakoribbá váló rossz és elképesztően fantáziátlan építészettel szemben. A felelősség ugyanis egyformán terhel mindenkit, aki egy épület megvalósításában részt vesz. Különösen azokat, akik létrehozzák és megvalósítják, de azokat is, akik hozzájárulnak és engedélyezik őket. Fontos felismerni ezt a kollektív felelősséget, hogy mindenki megtegye a maga területén mindazt, ami tőle telhető. Hogy visszaálljon a fejlődés iránya a tájra jellemző egységes építészeti karakter megőrzése érdekében. Hisszük és valljuk, hogy ez a törekvés nem áll ellentétben a kortárs építészettel sem, hiszen útmutatónkban nem csupán a Balaton-felvidék hagyományos építészeti karakterének lényegi összefüggéseit emeljük ki (kő építészet, földszintes, hosszan elnyúló udvarház, Nap felé forduló főhomlokzat, helyes arányok), hanem igyekszünk jó példákkal szolgálni a mai építészeti megoldásokra is.

Mit tűzött ki célul ez az útmutató?

- szebb és jobban megtervezett lakóépületek
- a táj és az egységes falukép megőrzése
- a Balaton-felvidéki építészet sajátosságainak a bemutatása és népszerűsítése
- a helyes részletképzések bemutatása konkrét példák segítségével
- tervezők és építtetők inspirálása

Alaposan megvizsgálunk néhány részletet – tornácokat, ablakokat, kéményeket, ajtókat, vakolatdíszeket –, hiszen ezek azok a kritikus pontok, amelyek a Balaton-felvidéki építészetet olyan jellegzetessé teszik.

Természetesen a legnagyobb felelősség ebben a folyamatban a tervező építészeké. Ezért született meg a Magyar Építész Kamara támogatásával, elsőként és mintegy kísérletként a Balaton-felvidékre ez az útmutató, remélve, hogy a jövőben hazánk minden jelentősebb tájegységére készül majd hasonló útmutató az adott területre jellemző építészeti értékekből.

Az útmutató hangsúlyozza…

Gondosság – Mindannyiunk felelőssége óvni és védeni környezetünket, hogy megőrizzük örökségeinket és új értéket teremtsünk a következő nemzedékek számára.

Érzékelni a helyet és a közösséget – A Balaton-felvidék karakterét meghatározzák a helyi épületek és a felhasznált anyagok. Ezek a házak részei a Balaton-felvidék kulturális örökségének, identitásának. Nem a múlt imitációját támogatjuk, hanem a helyi értékeket, jellegzetességeket és anyagokat magában foglaló, új építészetet.

Kortárs vidéki életvitel – Alkalmazkodás a mai igényekhez, hogy vonzó alternatívát nyújtsunk a vidéki élethez, a városi életformával szemben.

Hosszú távú hatások – Egy új lakóház megváltoztatja a tájat, ezért az épület tervezésekor mindig figyelembe kell venni annak hosszú távú hatását a környezetére. Egy épületnek tartósnak, átalakíthatónak kell lennie, és a környezetével harmonikus egységet kell alkotnia.

Innováció és minőség – Egy jó terv tiszteli és ismeri a múltat, a hagyományos formákat és anyagokat, de kortárs kontextusban alkalmazza azokat.

Megfizethetőség – A jó ötlet nem egyenlő a drága ötlettel. Ha az egyszerűség és szakszerűség szabályait követjük, akkor egy jól megtervezet épülettel megfizethető áron valósíthatjuk meg álmainkat.

A jól előkészített terv alapjai

Az útmutató számba veszi, hogy mit érdemes figyelembe venni a tervezés során. Ezeket a tényezőket nem egymás után, hanem együtt érdemes mérlegelni. Minden szempontot igyekeztünk úgy kiválasztani, hogy elfogadható megoldást adjon a régi épületek felújításához, és egy új épület létrehozásához is. Útmutatónk fejezeteit ehhez igazítottuk, ezeket a szempontokat igyekeztünk számba venni.

Helyszín – Balaton-felvidéki táj
Ismerjük meg a táj éghajlati, domborzati viszonyait, a hagyományos településszerkezetet. Ne felejtsük el, hogy a Balaton-felvidéki táj el sem képzelhető a szőlőhegyek nélkül. A lehető legjobban használjuk ki a telek adta előnyös lehetőségeket. Válasszunk védett, jó tájolású telket, ahol lehetőség van széltől védett, napos udvar kialakítására, mert a Balaton-felvidék építészete a napfény építészete. Különböző településeken más és más válasz adható a környezettel való kapcsolat kialakítására, de mindig törekedjünk az illeszkedésre.

Illeszkedés - Párbeszéd a tájjal
Vegyük figyelembe, hogy a már kialakult, hagyományos utcaképbe tervezett épület gondosabb előkészítést, több odafigyelést igényel. Ha lehet, próbáljuk megmenteni a még meglévő, régi épületet. Nézzük meg a település szabályozási tervét. A Balaton-felvidéki ház legjellemzőbb típusa az udvarház, ezért az épületet a kerttel és környezetével egységben kell kezelni. Célozzuk meg a természetesnek tűnő kert kialakítását, a helyi növényfajták alkalmazását.

Tervezés - Építészeti karakter
A helyszín és a környező beépítés meghatározza az épület formáját, magasságát. Az épület méretével, homlokzati anyagával, színével illeszkedjen a faluképbe. A legfontosabb az épületek aránya és léptéke. Legyen a ház egyszerű, a környező épületekkel azonos léptékű. Mindig nézzük meg, hogy a tervezett épület illeszkedik-e a környezetébe, ha nem, akkor vagy alakítsuk át a tervet, vagy keressünk egy másik helyszínt. Ha az arány, lépték, forma, tömeg jó, a részletek is könnyebben a helyükre kerülnek. Azonban ha ezek nem jók, semmilyen ciráda nem tudja majd helyrehozni az alapvetően ügyetlen, esetlen és elhibázott szerkesztést.

Harmonikus részletek
„Az ördög a részletekben lakozik." A hagyományos épületek szerkezete és részletképzései (eresz, kémény, nyílászárók, vakolatdíszek, kerítés, stb.) jól mutatják, hogy stílustól függetlenül, miként lehet illeszkednie az új épületeknek a környék régebbi épületeihez. A legfontosabb a jó minőségű anyagok használata. Kerüljük a műanyagok és bonyolult csomópontok alkalmazását.

Minden fejezet végén ellenőrző kérdések segítik, hogy mindent átgondoltunk-e. Végezetül ismét fontos megemlíteni, hogy minden esetben figyelembe kell venni az érvényben lévő előírásokat és a vonatkozó szabályokat!

Monoszló

Szigligeti látkép

A Balaton-felvidéki táj

TERMÉSZETI ADOTTSÁGOK

TÁJHASZNÁLAT

SZŐLŐHEGYEK

HAGYOMÁNYOS TELEPÜLÉSSZERKEZET

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

A Balaton-felvidéki táj

A Balaton-felvidék színes és változatos természeti adottságai kivételesen értékessé teszik e tájat. A felvidék geológiai értékei Európa-szerte egyedülállók. A mészköves felszíneken kisebb dolinák és karrok rejtőznek és megfigyelhető a dolomitjelenség is. A Balaton-felvidék földrajzilag a Balaton északi partján, a tó keleti csücskétől, Balatonfűzfőtől a Tapolcai-medencéig tart. Északon a Veszprémi-fennsíkkal, illetve a Bakonnyal határos. Ez utóbbitól a Devecseri-törés választja el, nyugat felé pedig a csonka kúp alakú tanúhegyek alkotják határát. A Balaton-felvidék elnevezés átfogó értelemben a Bakony déli előterében levő hegy- és dombvidékre, így a Keszthelyi-hegység és a Tapolcai-medence szőlőhegyeire is vonatkozik. Balatonfüredtől kezdődően kiszélesedik a felvidék, és a tóparttal párhuzamos és merőleges hegyvonulatok több, káprázatos szépségű kisebb völgyet és medencét fognak össze. A természet páratlanul gazdagon díszítette fel ezt a tájat. *„Mert tagadhatatlan, hogy e vidéket pirosló jó kedvében teremté az Isten, e magyar Svájcot, magyar Andalúziát. A hegyek lábához is nagy örömében tette a nagy álló tükröt, a szép Balatont, hogy kacér szépségüket szemlélgethessék benne tündéreink, csendes holdas éjeken"*– írta róla egykor Czigány Károly, a Balaton-kultusz egyik úttörője. Pedig mindenütt kő kő hátán, amerre csak a szem ellát. Ezer meg ezer kődarab borítja a szántókat, legelőket. Kőből épültek a házak, a templomok és a pincesorok présházai is. Támfalak, bástyák, kerítések és istállók állnak kőből rakva, a mai napig.

Természeti adottságok

A Balaton-felvidék jellegzetes természeti formáinak kialakulása a geológiai időkbe nyúlik vissza. Ahhoz, hogy megismerjük e táj természeti értékeit, érdemes hát röviden felidézni ezeket a több millió éves földtörténeti korszakokat. A legrégebbi geológiai korok emléke az úgynevezett triászkori tengeri eredetű mészkő és dolomit. Ezt a mintegy 225 millió évvel ezelőtti folyamatot jelentős lepusztulás követte, majd az egész vidéket tenger borította. A miocén korban, mintegy 20-25 millió évvel ezelőtt, egyre több szárazföldi képződmény jelent meg az akkori szubtrópusi éghajlaton. Az Alpi-Kárpáti hegyrendszer felgyűrődésével megindult e szárazföldi képződmények lepusztulása és felhalmozódott a törmelékanyag, a kavics és homok, valamint ezek keverékanyaga. Az őstenger újabb, fokozatos előrenyomulásával hazánkban elég nagy kiterjedésben vált ki az ún. lajta mészkő és durva mészkő, amely a Balaton-felvidék legelterjedtebb kőfajtája. Színe fehér vagy sárgásfehér, váltakozóan porózus és tömött szövetű. Keménysége közepes, vagy inkább annál nagyobb, de közöttük egészen laza, porlódó kifejlődésű is található, erősen repedezett, gyakori kioldási üregekkel. Rendszerint több-kevesebb finom kvarchomokot is tartalmaz, helyenként pedig homokos és durva kavicsos betelepülések is előfordulnak benne. Ezt a követ a mai napig gyakran használják a helybéliek az építkezéseknél. A tágabb értelemben vett Balaton-felvidéken a szarmata üledékek elterjedése csak a Devecser-Tapolca közötti, a Kisalföld felé átmenő síkvidékre szorítkozik, de Tapolca városa szinte teljes egészében e sekélytengeri szarmata, durva mészkőre települt. Híres tavasbarlangja is ebben a mészkőrétegben van, amely a Bakony hegység karsztvizeinek oldódó hatására jött létre. A miocén kort a geológiai időrendben, mintegy 9-10 millió évvel ezelőtt a pliocén kor követte, amikor hazánk területén mozgalmas és eltérő jellegű folyamatok zajlottak le. Feltehetőleg egy hatalmas édesvizű tó, a Pannon-tenger borította hazánk területének nagy részét, amelyből szigetként emelkedett ki a Dunántúli-középhegység.

A tó fokozatos feltöltődése és a környék erőteljes pusztulása következtében a durva és finom szemszerkezetű homok, valamint iszap leülepedett, majd megindult a szárazföldi üledékek képződése. A pliocén kor végén a mélyebbre hatoló kéregmozgások vulkáni tevékenységeket idéztek elő, amelyek a Balaton északi partján, Tihanytól Somlóig, de különösen a Tapolcai-medence környékén a felszínre törő bazalthegyek festőien szép sokaságát alakították ki.

A Balaton-parttól északra, nagy szélességben, puha márgarétegek találhatók, melyek az évezredek során, a szél munkájának köszönhetően lepusztultak, s kialakultak a medencék: Kéki-völgy, Pécselyi-medence, Dörgicsei-medence, Nivegy-völgye (Csicsói-medence), Monoszlói-medence, Káli-medence, Tapolcai-medence. Csodálatos szépségű sziklaormok, kőtengerek, változatos geológiai képződmények, madáritatónak való hatalmas, gömbölyű csészeformák jelzik ezeknek az időszakoknak a nyomait. Mintha csak egy óriás szórta volna szanaszét ezeket a méretes kőtömböket jó nagy kiterjedésben, amik mint egy „delelő gulya" hevernek a tájban. A felvidék Balatonfüredtől keletre eső részén már nagyon keskeny ez a márgaövezet, ott nem is alakultak ki olyan sűrűn a falvak, mint a felvidék középső és nyugati részén található medencékben. A Keszthelyi-hegységtől keletre található medencefelszínből vulkáni eredetű, bazalt kúp és csonka kúp alakú tanúhegyek (Szentgyörgy-hegy 415 m, Gulács 393 m, Szigliget 242 m, Haláp 358 m, Csobánc 375 m) emelkednek ki.

A kőrengeteget a felszínre törő bugyogó források, patakok, sédek, apró tengerszemek szabdalták és termékenyítették meg. A víz továbbformálta és élettel töltötte meg e vadregényes tájat és az élővilág sokféleségének teremtett életfeltételeket. A kedvező klíma miatt megterem itt a füge, a szelídgesztenye, a rozmaring és a levendula. Még ma is találhatunk összefüggő őshonos cseres-tölgyeseket és bükkösöket, mint például a Fekete-hegyen. Felejthetetlen élményben lehet része azoknak is, akik április elején érkeznek a vidékre, amikor virágzik a mandula és rózsaszín szirmokba borulnak a hegyoldalak Fűzfőtől Szigligetig.

Természetesen számos állatfaj és madárfaj is őshonos a Balaton-felvidéken, köztük a fekete harkály, a fokozottan védett és nagyon ritka kerecsensólyom, a héja, az ölyv vagy a vadréce, szárcsa, szalonka, fácán, fecske, gyurgyalag, hogy csak példaként soroljunk fel párat. Az emlősök közül, a háborítatlan erdők csendjében él szarvas, őz, nyúl, róka, vaddisznó, sőt újra kezd elszaporodni az ürge és a denevér is. Ezen kivételes értékek miatt került védelem alá a Balaton-felvidék számos területe és alakították ki 1997-ben a Balaton-felvidéki Nemzeti Parkot, ahol a természet és az emberi civilizáció próbál ma is harmonikusan együtt élni.

Kővágóörs – kőtenger

Tájhasználat

A változatos geológiai képződményeknek megfelelően különféle tájhasználatok alakultak ki az egyes területeken, és részben a több évtizedes természetvédelemnek köszönhetően a tájhasználatok arányos eloszlása harmonikus, változatos, mozaikos tájszerkezetet hozott létre. Ennek megfelelően a területhasználatok általában következetesen igazodnak a felszíni adottságokhoz, így egy bizonyos koncentrikusságot kölcsönöznek a tájszerkezetnek is. A medencéket körülvevő hegyek többnyire erdővel borították, ezek nagyrészt egybefüggőek, kisebb-nagyobb gyepes felületekkel, fás legelőkkel tarkítva. A hegyek szoknyáján, a meredek oldalakig még ma is nagykiterjedésű szőlőterületek találhatók. A szőlők alatt, a hegyek lábánál, a vízfolyások völgyében fekszenek maguk a települések. A medencék belsejében gyepek és szántók húzódnak. A szántóterületek főként a településekhez és a „peremterületekhez" közel helyezkednek el. A medencék legmélyebb fekvésű területein a legnagyobb tájalakító szerepe a talajvíz mélységének van. Itt jöttek létre tehát a legnagyobb összefüggő és legértékesebb gyepek, illetve vízállásos területek.

A területfelhasználások mellett számos vonalas tájszerkezeti elem is tagolja a Balaton-felvidékre jellemző mozaikos tájat. Természetes elemei a kisebb-nagyobb felszíni vízfolyások, s az azokat kiemelő galérianövényzet. Mesterséges elemei a Felvidéket behálózó utak, melyeket az azokat kísérő cserjesávok, fasorok, erdősávok hangsúlyoznak. A szőlőhegyeket, illetve a külterületeket keresztülszövi a dűlőutak hálózata, azonban ennek jelentősége inkább csak gazdasági, s hangsúlyt a szőlőhegyeken a támfalakkal, míg a sík vidéken a kísérő növényzettel kapnak.

Szőlőhegyek

A Balaton-felvidéki táj el sem képzelhető a szőlőhegyek nélkül. Az éghajlati adottságok rendkívül kedvezőek a szőlőművelésre, bortermelésre. A táj változatossága miatt minden szőlőhegy karakteresen más és más, fekvése, formája, talaja és bora egyéni. A hegyek alsó részén nagyobb, egybefüggő szőlőtáblák alakultak ki, míg följebb az apróbb parcellák a jellemzők, telehintve parányi fehér présházakkal. A kőboltozatos borospincék valódi építészeti remekművek. Nem is sejtjük, hogy ezek az apró, földbevájt építmények a Balaton-felvidéki ház archetípusai. A legősibb változatokban csak egy kis füves domb az egész, amit a bejárat felől egy kőfal határol. A pince szó szerint a földből nőtt ki, vele egy anyag és forma, amit az építkezés során kitermelt kővel boltoztak, majd fedtek be a gondosan félretett termőtalajjal. A földbe mélyed, a földhöz tapad, és a tájba simul, mintha ezer éve ott állna. Ezt a jellegzetességét a későbbi bővítések során is megőrizte, amikor a pince elé egy ajtóval leválasztott boltozatos szoba és borkészítő helyiség épült, és nyeregtetővel, padlással lefedett présházzá alakult át. A présház egyik sarkában tűzhelyet is építettek, ami dologidőben lehetővé tette a hosszabb ott-tartózkodást az egész család számára. A módosabb szőlősgazdák hegybéli házai vagy a településektől távolabbiak jellegükben már hasonlítottak a falubeli házak típusához, azonban a használatukban jelentős különbség volt: ezeket az épületeket nem lakták egész évben, holott felszereltségüket, méretüket tekintve minden adva volt, hogy igazi lakóházként működjenek. Sajnos, a régi présházak jelentős részét az 1960-as évektől kezdődően folyamatosan modern szerkezetekkel átalakították és elveszítették eredeti formáikat.

A Balaton-felvidékre leginkább jellemző pince- és présháztípusok: egyszintű, egyosztásos épület; egyszintes, kétosztatú épület; háromosztatú, egyszintes épület; kétszintes présháztípus.

AZ ÉPÜLETEK ELHELYEZÉSÉNÉL SZÁMOS TÉNYEZŐ SZÁMÍT:

- elsődleges gazdasági funkció
- szélvédettség
- az oromfalak általában a völgy felé mutatnak, az épületek hossztengelye merőleges a szintvonalakra
- szőlőművelés szempontjából kevésbé értékes terület
- terepadottságokat figyelembe vevő pincetelepítés
- helyi kőből való építkezés (pincék boltozata és falazata)

A szőlőhegyek és az ember harmonikus kapcsolatát nemcsak a kiterjedt, megművelt területek és a tájba simuló pincék és présházak összessége jelenti, hanem az útszéli feszületek, haranglábak, szőlőhegyi kápolnák látványa is hozzájárul a Balaton-felvidéki táj hangulatához.

Balatonakali

Balatonakali

Hagyományos településszerkezet

Sajátossága a területnek, hogy a viszonylag sűrű településhálózat ellenére a városok (Veszprém, Várpalota, Tapolca, Balatonfüred, Balatonalmádi stb.) csak körbeveszik a területet. A települések döntő többsége az aprófalvak közé tartozik. Átlagos népességük nem éri el az 500 főt. A községek jellemzően a völgyekben, a hegyek lábánál alakultak ki, sokszor vízfolyások mentén kanyarognak és a hegyek lábát rajzolják körül. A halmaz szerkezetű és keresztutcás települések a gazdasági és társadalmi változások ellenére a mai napig viszonylag jól meg tudták őrizni a többévszázados településszerkezetüket.

A Balaton-felvidék történelmi lakossága társadalmilag tagolt volt, a faluszerkezet változásaiban a korabeli jogrend volt a meghatározó.
A lakosság jogállása alapján alapvetően két különböző településtípus a jellemző:

- az úrbéres (jobbágy) községekben a szabályos parcellázású, keresztutcás vagy egyutcás településszerkezet a jellemző. A házak általában fésűs beépítéssel állnak, szabályos telekmérettel, a nemzedékváltás során létrejött közös udvarokkal és közökkel
- az általában középkori eredetű kisnemesi településekre a szabálytalan telekosztások a jellemzők, halmaz szerkezetű beépítéssel, változatos telekméretekkel, zeg-zugos közökkel az öröklődéssel különböző módon felaprózódott telekstruktúrával

Az épületek, a legjobb helykihasználás érdekében, leginkább a telekhatáron állnak. Irányuk legtöbbször kelet-nyugati tájolású, hogy a tornácos-ajtós-ablakos oldalukat járja a déli nap. Az egész udvar napsütött, széltől védett, a kert pedig a ház részévé válik. Ennek a beosztásnak köszönhetően a szomszédok a keskeny és kicsiny telkek esetében sem zavarják egymást. Az épületek háta egyben a szomszéd felőli kerítés is, védelmet nyújtva a bentlakóknak az északi széltől.

Egyutcás településszerkezet

Halmaz szerkezetű település

Szentbékkálla – halmaz szerkezet

Csopak – fésűs beépítés

Paloznak – halmaz szerkezet

Pula – jobbágytelkes beépítés

Ellenőrző kérdések

- Bejárta és megismerte a környék természeti adottságait?
- Minden évszakban eltöltött egy napot a környéken?
- Megismerte a település múltját, helyi értékeit?
- Felmérte a terület fontos sajátosságait?

Hegyestű

Pula

Illeszkedés – Párbeszéd a tájjal

HELYSZÍN

KÖVESSÜK A DOMBORZATOT!

AZ ÉPÜLET HELYE

AZ UDVAR

NÖVÉNYEK

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

Ez a fejezet segít felismerni a meglévő körülményeket és alkalmazni a környezeti adottságokat, hogy az új épület harmóniában legyen környezetével, vizuálisan illeszkedjen a tájhoz, a település arculatához és együttműködjön a tájjal. Mert minden egyes épület, lakóház az utcakép, a falukép, a természeti táj összképének a része. Önmagában szép épület csak a tervezőasztalon létezik, ha felépül, párbeszédbe kerül környezetével.

Helyszín

Egy vidéki környezetbe tervezett épület helyszínének kiválasztása gondos odafigyelést, mérlegelést igényel. A helyszínválasztás során figyelembe kell venni a történeti előzményeket, a ház és a táj kapcsolatát, a benne élők igényeit, beleértve a gépkocsi használat, energiafelhasználás és közúti kapcsolatok kérdéseit is.

Építési elképzeléseinket – már a helyszín kiválasztása során – célszerű egyeztetni az építési hatósággal, tisztázva, hogy a helyi építési szabályzat biztosít-e lehetőséget az általunk kívánt épület megvalósítására. Fontos, hogy jól felmérjük komfortigényünket és lehetőségeinket, s olyan helyet válasszunk, amely nemcsak álmainknak, de életmódunknak is megfelel, s összhangban van elvárásainkkal. Igaz ez akkor is, ha új lakóépületet szeretnénk építeni vagy régit átalakítani, de akkor is, ha pihenés céljára tervezünk nyaralót. Ilyen szempont lehet például, ha egy jó panorámájú, de nehezen megközelíthető helyen szeretnénk építkezni, ahol bizony számolni kell az életmódbeli nehézségekkel, például egy szőlőhegyi présház építésekor a szőlőtermesztéssel járó feladatokkal. De ugyanígy mérlegelendő, ha egy kialakult, hagyományos utcaképbe tervezünk házat, ahol az adott környezethez kell minél jobban illeszkednünk.

Az új épület elhelyezése során más és más telepítési szempontot kell figyelembe venni:

- ha egy élő település történelmi utcájába tervezünk
- ha egy új parcellázású területre építünk
- ha a települést körülvevő szőlőhegy területére szándékozunk építeni
- vagy, ritkább esetben, a meglévő beépítésektől független birtokközpont, majorság létrehozása a cél

Egy rosszul elhelyezett épület rontja a településképet, a tájképet, és negatív példát mutat. Ugyanakkor gondos tervezéssel olyan épület is létrehozható, ami tiszteletben tartja a hagyományokat, reflektál azokra, és nemcsak összhangban van a táj karakterével, de felemeli az embert, és jó példát mutat más építtetőknek is.

Történelmi utcakép

Szőlőhegyi telepítés

Új parcellázású terület

Birtokközpont

Kövessük a domborzatot!

Különleges figyelmet kell szentelni a terepviszonyoknak és a telek domborzatának, ugyanis egy jól elhelyezett lakóház kihasználja a meglévő adottságokat és belesimul a tájba. A nagy talajmunka – akár kiemelni vagy feltölteni kell – drága, és feltűnővé teszi a házat.

Néhány, kevésbé érzékeny terület esetében elképzelhető, és elfogadható, ha kisebb földmunkával megváltoztatjuk a domborzatot, annak érdekében, hogy a tervezett épület jobban beleolvadjon a környezetébe. Azonban vigyázzunk és minden esetben legyünk óvatosak, hiszen egy ilyen talajmunka maradandó sebet ejthet a tájon, és visszafordíthatatlan változtatást okoz. Sajnálattal kell, megállapítanunk, hogy nagyon sokszor éppen a rossz szabályozás az oka az értelmetlen tereprendezéseknek. Ez vonatkozik mind a bevágásokra (bal oldali ábra), mind a feltöltésekre (jobb oldali ábra).

Amennyiben mégis földmunkára kerül sor, akkor a kitermelt talajt mindig a telek egyéb részein hasznosítsuk kertünk alakításához.

Kerüljük a nagy bevágásokat, földkiemeléseket!
Egy ilyen kivájt terület helyreállíthatatlan sebet üt a tájban.

Kerüljük a nagy feltöltéseket, a kiemelt, sík teraszok építését!
Ezek feltűnőbbé teszik az épületet.

Lejtős terepre, hegyoldalba a táj megváltoztatása nélkül is lehet építkezni, a hagyományos Balaton-felvidéki szőlőhegyi présházak mintájára. A völgy felé forduló kétszint magas, tömör oromfalas ház – alul a pince, felül a lakótér – jellegzetes példája a tájnak. Bizonyos esetben érdemes részben a földbe süllyeszteni a házat, vagy szinteltolást alkalmazni, de alapvetően keressünk sík területet. Próbáljuk meg minél jobban követni a domborzat vonalait, hogy az épület belesimuljon a tájba.

Balatoncsicsó – Szt. Balázs-hegy

Az épület helye

Miután megismertük a kiválasztott helyszínt, el kell döntenünk, hogy hol helyezzük el az épületet. Általánosságban elmondható, hogy a különböző területek, telkek más és más megoldást igényelnek. A kevésbé érzékeny területeken szabadabban formált épületek készülhetnek, míg a kiemelt, érzékenyebb területeken nagyobb odafigyelés szükséges.

A hagyományosan kialakult beépítés meghatározza az új épület helyét és beépítési módját. Ezt prioritásként kezelve vehetjük figyelembe a további szempontokat is:

- környezetbe illesztés
- védettség
- tájolás

Figyeljük meg a történelmileg kialakult településrészeken a régi épületek elhelyezkedését, tájolását, az oromfalas házak kialakult ritmusát, a hagyományos soros beépítések rendszerét, a keresztcsűrök helyét, vagy az egyéb helyszíni adottságokat. Csak akkor válasszunk ki egy telket, ha valóban el tudjuk képzelni, hogy ehhez alkalmazkodó, illeszkedő épületben szeretnénk élni.

A történelmi településmagokon kívül a 20. század második felében felparcellázott, új településrészeken szabadabb beépítés és épületformálás lehetséges, de itt sem felejthetjük el a környezetbe illesztés szempontjait.

A külterületi, szőlőhegyi építkezések során a panorámás hegyoldalak nagy előnye, hogy azokról messzire ellátni, de ennek következtében a mi épületünk is több helyről válik láthatóvá.

Szentantalfa

Szigliget

Kővágóörs

Szentbékkálla

Helikopterrel „beejtett" ház

Faluképbe illeszkedő ház

Kirívó épület

Kapcsolatban a tájjal

Tájidegen „divatlap" ház

Salföld

Az udvar

Tervezési szempontból előnyös az olyan telek, ahol könnyedén illeszthető az épület a környezetéhez. Ennek ellenére nagyon sok olyan falusi házat látni, amely azt a hatást kelti, mintha külvárosi környezetből „leejtették" volna az adott telekre. Idegenül áll a már kialakult környezetben.

A megoldás abban rejlik, hogy nem a táj ellen, hanem azzal együtt kell gondolkodni.

- Az épületet lehetőleg ne egy sík, fűvel borított, látványában a környezetétől elszigetelt módon kialakított területen helyezzük el.
- Használjuk fel a meglévő épületeket, vagy elbontásuk esetén azok helyére építsünk.
- Meg kell tartani, amit csak lehet: minden eredeti fát, bokrot, kőkerítést.
- Tartózkodjunk a terepviszonyok jelentős megváltoztatásától. Kerüljük a nagy töltéseket, bevágásokat, annak érdekében, hogy ne kelljen nagy terepátalakításokat végezni, és hogy kapcsolatot tudjunk kialakítani a kerttel.
- Lehetőleg őrizzük meg az eredeti növényzetet és kerüljük a terjengős gyepfelületeket, a kerítés mellé telepített tujasorokat.
- Alkalmazzunk sövényt, kőfalakat, növényeket az épület körül, hagyjuk, hogy a növények felfussanak az épületre, körülvegyék azt, javítva ezzel a környezettel való kapcsolatot.
- Használjunk a környékre jellemző anyagokat, jelen esetben követ a közeli bányákból vagy bontott épületekből.
- Kerüljük a sötét aszfalt behajtókat, a fehér murvát, a betonozott utat, a tégla építményeket, melyek elütnek a környezettől.
- Kerüljük a díszlámpákat, melyek erős fénnyel világítják meg az épületet, mivel ezek elütnek a vidéki hangulattól.

Salföld

Balatonfüred

Szigliget

Köveskál

Növények

Az útmutató első részében hangsúlyoztuk a tájjal való kapcsolat fontosságát, az ember és környezete párbeszédét. Ennek a kapcsolatnak a legfontosabb része a kert tervezése és kialakítása. A Balaton-felvidéki „természetes" kert alapjai:

- Úgy ültessünk, hogy az kövesse a táj ritmusát.
- Kerüljük a külvárosi típusú kerteket és növényfajtákat, mint például a leylandi ciprust vagy a törpefenyőt.
- Hogy nyugodt, kellemes kertet kapjunk, használjunk finom vonalakat, aszimmetriát, stb., amik illeszkednek a falusi háttérhez.
- A szigorú, szimmetrikus telepítések, hosszú egyenes vonalak elüthetnek a tájtól.
- Csökkentsük/kerüljük a nagy gyepszőnyeggel borított felületeket – ezeket nehéz karbantartani, sok helyen pedig idegenül hatnak. A vadon növő füves területekkel nem kell annyit foglalkozni, és sokkal jobban is illeszkednek a környezethez. Hozzunk létre új, a környéken honos növényekből készített sövényeket, hogy fenntartsuk a biodiverzitást. Ne készítsünk nagy, egybefüggő, azonos fajtájú növényekből álló sövényeket.
- Olyan kertet tervezzünk, amely élővilágot vonz.
- Betegségeknek ellenálló növényeket válasszunk, hogy minél kevesebb vegyi anyagot, rovarirtót, stb. kelljen alkalmazni, mert a permetezőszerek kárt okozhatnak a természetes élővilágban.
- Ne ültessünk az út mentén egzotikus, díszítő növényeket.
- Haszonnövényeket ültessünk a történetileg kialakult fajták figyelembevételével.

szásszorszép

orgona

sáfrány

levendula

szőlő

mandula

rózsás kövirózsa

egres

rozmaring

kocsánytalan tölgy

madárberkenye

füge

Ellenőrző kérdések

- Figyelembe vette a környezeti adottságokat, természeti értékeket?
- Megfelelően választotta ki az épület helyét a telken, figyelembe véve a domborzati viszonyokat és a környező beépítést?
- A környékre jellemző fákat, bokrokat, növényzetet telepített a ház körül?
- Kihasználta az épület kialakításánál, hogy az udvar a ház szerves része?

Szigliget

Tervezés – Építészeti karakter

A FELÚJÍTÁS TÍZPARANCSOLATA | ÚJJÁSZÜLETÉS

AZ ÉPÍTÉS TÍZPARANCSOLATA | KORTÁRS VIDÉKI PÉLDÁK

A BALATON-FELVIDÉK ÉPÍTÉSZETI KARAKTERE

ARÁNY, ARÁNY, ARÁNY

MAGASSÁG | LÉPTÉK | FORMA

A GOND: NAGYOBB, MAGASABB, SZÉLESEBB | EGY MEGOLDÁS

A KESKENY ALAPRAJZI FORMA ELŐNYEI

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

Tervezés

Belépve az új évezredbe, épületeinket a kor fejlett technológiáit figyelembe és igénybe véve kell megterveznünk. Ugyanakkor feladatunk, hogy megmutassuk a vidék környezeti, kulturális és épített örökségét és értékeit. Az útmutató célja, hogy népszerűsítse a hagyományos építészet értékeit és mutasson jó példákat a kortárs megoldásokra. Biztosítsa, hogy az új épületek figyelembe veszik, tisztelik és tükrözik a táj karakterét, jellegzetességeit.

Reméljük, hogy a hagyományos vidéki építészet jellegzetességeinek bemutatásával ösztönözzük, hogy az újonnan épülő vidéki házak harmonizáljanak az épített örökséggel és a tájjal.

Ez a fejezet olyan összetett kérdésekkel foglalkozik, mint az arányosság, lépték, forma, tömeg. Ezek a fogalmak ritkán kapják meg az őket megillető figyelmet. Ez lehet az oka annak, hogy mostanában oly sok sablonszerű épület épül, amik elütnek a hagyományos építészettől és idegennek tűnnek a tájban. A következő oldalak célja, hogy bemutasson néhány alapvető szempontot a tervezők számára, annak érdekében, hogy megfelelő, új vidéki épületek szülessenek. Ha az arány, lépték, forma, tömeg jó, a részletek is könnyebben a helyükre kerülnek. Azonban ha ezek nem jók, semmilyen ciráda nem fogja tudni helyrehozni az alapvetően ügyetlen, esetlen és csúnya szerkesztést.

Vöröstó

Monoszló

A felújítás tízparancsolata

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

1. *Ismerd meg környezeted értékeit, mielőtt hozzányúlsz!*
2. *Mutass példát szomszédaidnak és kövesd a jó példát!*
3. *Újítsd fel az eredeti építészeti tagozatokat és díszítéseket, mert az Istenek a részletekben laknak!*
4. *Használd ki a hagyományos beépítés előnyeit!*
5. *Először az udvar felőli szárnyat bővítsd és tetőtéri ablakot is csak az udvarra nyiss!*
6. *Garázst az utcára ne nyiss, a melléképületet a lakóházzal vagy a falazott kerítéssel szervesen építsd egybe!*
7. *Próbáld rekonstruálni a hagyományos ablakosztást, mert a homlokzat a ház arca, ablaka pedig a szeme!*
8. *Cseréld ki a vaslemez kaptat hagyományos fakapura!*
9. *Ápold a ház előtti virág- és növény sort, mert a tied!*
10. *Ne zárkózz be, hanem lépj ki és segíts másoknak is!*

(dr. Meggyesi Tamás egyetemi tanár / *Települési kultúráink* című tanulmány – 1990.)

A helyreállításnál elsősorban a még megmaradt értékek továbbörökítését, azok ápolását kell szem előtt tartanunk. Nem feltétlenül valamely korábbi állapot mindenáron való visszaállítására, vagy a jelenlegi helyzet merev rögzítésére kell törekednünk, hanem arra, hogy a hagyományos értékek megtalálják a helyüket a mai igények mellett. Természetesen ez az elv a gyakorlatban minden épületnél más és más kell, hogy legyen. Felújításkor sokszor a jó szándékú, ám szakszerűtlen barkácsolási kedv okozza a legtöbb kárt az épületben. Ezért minden szükséges kompromisszum vagy változtatás előtt kérjük ki hozzáértő szakember tanácsát, hogy a műemléki szempontból nem megfelelő beavatkozásokat elkerülhessük. Az építőanyagoknál alkalmazzunk helyben fellelhető és bevett építőanyagokat, mindenekelőtt terméskövet, fát és mészhabarcsot. Az új szerkezetet igyekezzünk rejtett módon beépíteni, hogy azok megjelenése ne zavarja az összképet.

- Ismerd meg a meglévő szerkezeteket, a korábbi átalakításokat.
- A 18–19. századi épületeknél elengedhetetlen a falkutatás, az építési periódusok tisztázása.
- Tartsd meg, ami jó, dobd ki, ami nem hasznos.
- Épületdiagnosztika, falnedvesség, sómérés, faanyagszakértés, gomba- és rovarvizsgálat is szükséges lehet a régi épületeknél.

Legtöbbször a régi alapozás gyengesége az oka az egyenetlen süllyedésnek, a repedéseknek. Ilyen esetben utólagos aláfalazást kell készítenünk a kritikus részeken, hogy megerősítsük a ház teherhordó szerkezetét. Sajnos, csak tüneti kezelést érhetünk el, ha a megpróbáljuk a repedéseket habarccsal zárni, mert a vakolás után egy év múlva azok szinte ugyanott jelennek meg, ahol annak előtte.

A régi házakban koruknál fogva nincs semmilyen vízszigetelés. Ám az utólagos vízszintes szigetelés az agyagba rakott kőfalak esetében nem egyszerű műszaki feladat. A vegyszeres megoldások, amellett hogy drágák és környezetszennyezők, hatékonyságukat tekintve sem jelentenek garantált eredményt. Műszakilag nem lehetetlen, ha a meglévő falakat szakaszosan aláalapozzuk, és egyúttal megcsináljuk az utólagos vízszintes szigetelést is, de ehhez részletes alapfeltárás és szakképzett kivitelező szükséges.

A problémát csak tovább fokozza, hogy a Balaton-felvidéki régi épületeknél nem használtak ereszcsatornát és gyakran a nem megfelelően elvezetett csapadékvíz mossa alá az épületet. Alapszabály, hogy ilyenkor szüntessük meg a nedvesség okát, hogy a későbbi bonyodalmakat elkerülhessük. Nem érdemes a foltokat és a lábazatot cementes habarccsal kijavítani, mert a cementes újravakolás lezárja a pórusokat és az amúgy természetes módon lélegző, agyagba vagy mészhabarcsba rakott kőfalakat teljesen leszigeteli. Ennek következtében a nedvesség benne marad a szerkezetben és egyre magasabbra szívódik. Ugyanezt a károsító hatást érjük el akkor is, ha az épületet körbebetonozzuk járdával, vagy a belső helyiségekben műanyag burkolatot vagy lambériát rakunk a falra. A leghelyesebb, ha ilyenkor a teljes cementlábazatot és vakolatot eltávolítjuk és páraáteresztő mészvakolatot használunk, mert a kis felületen elvégzett évenkénti javítás még mindig olcsóbb és jobb, mint egy szakszerűtlen és drága beavatkozás.

A Balaton-felvidéki házak túlnyomó többsége hódfarkú vagy préselt cseréppel fedett. Javításuk elsősorban a cserepek átrakását, a hibás darabok pótlását jelenti. Az eredetivel megegyező új cserepek beszerzése azonban nem könnyű feladat, sok esetben csak bontásból vásárolt anyagokkal tudjuk kiegészíteni a hiányzó darabokat. De a bontott anyagokkal nagyon vigyázzunk, mert a minőségük nem mindig megfelelő és állandó problémát jelenthetnek a későbbiekben.

A tetőfedés javításakor érdemes a teljes tetőfelületet újra átrakni, hogy a régi és az új cserepek keveredve kerüljenek vissza. A kisszámú bádogtetők javításánál a hiányzó vagy sérült lemezeket soha ne fényes felületű, távolról megcsillanó fémlemezekkel pótoljuk. Helyettük már előpatinázott felületű, természetes anyagok is kaphatók és beépíthetők. A nádtető és a macskalépcső találkozása állandó beázási forrás, célszerű a nádtetőt az első szaruállással az oromfal elé nyújtani.

Az ácsszerkezetek felújítása előtt mindig tüzetesen vizsgáljuk meg, hogy a beázások közelében nem károsodtak-e a faszerkezetek, nem látunk-e gomba- vagy rovarkárra utaló nyomokat. Nem felesleges egy-egy kopogó bogár, cincér vagy szú rejtekhelyét faanyagszakértő bevonásával felderíteni, hogy a fertőzött anyagoktól megszabaduljunk. Ha ilyet találunk, előbb próbáljuk a sérült felületet bárdolással megtisztítani, ha nem sikerül, akkor cseréljük ki az egész szerkezetet. A tetőszerkezet szakszerű helyreállításánál célszerű hagyományos ácskötéseket, faszeges kapcsolatokat, illesztéseket alkalmazni és a teljes szerkezetet a végén gombaölő anyaggal védeni.

- Lehetőleg tartsuk meg az alapvető szerkezeti- és beosztási rendszert.
- Az új funkciókat próbáljuk elhelyezni a meglévő rendszerben.
- Vigyázzunk a szerkezeti falak kialakítására, mert sárbarakott kőfalakról van szó és a kibontásokkal „gyengítjük" az épületet.
- Vigyázzunk az új nyílások kibontásával, mert 1 m^2 új ablak kibontása kb. 3 m^2 omlással járhat.

Vigyázzunk, hogy a régi épületek átalakítása, felújítása után se változzon meg a homlokzatok színe, ne tűnjenek el a vakolathímek, fáslik, díszítőtagozatok, mert ezek nélkül csak egy lecsupaszított fal marad. A motívumok nélküli házak elveszítik karakterüket, arcukat, tekintetüket. Ragaszkodjunk hát az eredeti formákhoz és részletekhez, hogy a homlokzatokon végzett javítások, meszelések, tatarozások megőrizzék a régi épületek műemléki értékeit. Az ilyen módon helyreállított házak nemcsak megszépülnek, visszakapva régi bájaikat, hanem a falu lakóinak tetszését is elnyerik és követőkre találnak.

Az építés tízparancsolata

1. *Mielőtt új épületet tervezel, kétszer is gondold meg, hogy a régit nem lehet-e felhasználni!*
2. *A tervezéssel építészt bízzál meg!*
3. *Ne feledd, hogy az építés közügy is!*
4. *Próbálj alkalmazkodni a kialakult beépítéshez és utcaképhez!*
5. *A telek beépítésénél ne csak házban, hanem udvarban és térfalakban is gondolkozzál!*
6. *Az udvart úgy tervezd, mint a házadat: olyan helyiségekről van szó, amely fölül csak a tető hiányzik!*
7. *Az oldalhatáron álló beépítést ne a szegénység, hanem a józanság és a kulturáltság jelének tekintsd!*
8. *Használd a hagyományos környezetkultúra elemeit: a tornácot, a falazott kerítést, a tetőfeljárót, és töltsd meg új tartalommal!*
9. *Az épület homlokzatánál alkalmazd a harmonikus arányrendszer törvényeit!*
10. *A kevesebb több: az egyszerűség nemessé tesz!*

(dr. Meggyesi Tamás egyetemi tanár / *Települési kultúráink* című tanulmány – 1990.)

1. 2. 3. 4. 5.

6. 7. 8. 9. 10.

Aki építeni szeretne a Balaton-felvidéken, legjobb, ha nem másutt álmodott álmokkal jön, mert önmagában szép épület csak a tervezőasztalon létezik. Ha felépül, viszonyba kerül a szomszédos épületekkel és szemközti házakkal, a tájjal, a lakóival, azok életmódjával. Mert minden egyes épület, lakóház az utcakép, a falukép, a természeti táj összképének a része.

Ha új házat tervezünk, legjobb, ha egy évig csak odajárunk a telekre, sétálunk a környéken. Figyeljük és csodáljuk a tájat, ismerkedünk a falubeliekkel. Még jobb, ha eltöltünk ott egy teljes napot télen és nyáron, tavasszal és ősszel. Bejárjuk a vidéket, szimatoljuk a levegőt, figyeljük a fákat, bokrokat, ismerkedünk a falu történetével, pletykáival. Elmegyünk a közeli boltba, kocsmába, templomba, és megismerjük, hogy ki „micsodás ember", és csak ezután kezdünk tervezgetni. A legfontosabb, hogy megismerjük a település hagyományait, építészeti értékeit és egyéb sajátosságait, felfedezzük az ember és a táj kapcsolatát, megérezzük a hely szellemét.

Kortárs vidéki példák

A Balaton-felvidék építészeti karaktere

Minden egyes épület a természeti táj összképének a része. Önmagában is szép, de csak azért, mert a teljes tájba illeszkedik és minden részlete az egész törvényét és logikáját követi. A falusi házak funkcióját és szépségét ebben a harmóniában elfoglalt, arányos helyük szerint kell látnunk és értékelnünk. Régen az emberek tudták, hogyan alkalmazkodjanak a domborzat, az éghajlat, a nap és a szél járásához. Hogyan lehet a leginkább otthonos, az emberi szívnek kellemes hajlékot kialakítani. Ez nem egyéni döntés kérdése, ízlés dolga vagy pénzkérdés volt, hanem hosszú tapasztalatsor eredménye, amit helyi építészeti hagyománynak nevezünk. Ez az, ami az adott tájban a leginkább szép. A telkek és házméretek sohasem a véletlen vagy az önkény művei voltak, azokat évszázadok tapasztalatai, szükségletei formálták, hogy ideális lakókörnyezet legyen a benne élő családok számára. Az utca felől a lakóházak többségét magas, kőmellvédes, kőbástyás kerítéssel határolták, vagy homlokzatuk közvetlenül az utcára, esetleg egy kis, virágos előkertbe néz. A hagyományos Balaton-felvidéki ház egyszerű, funkciójának megfelelő méretű, arányú, földszintes, egyenes szerkesztésű, egy traktus mélységű, nyeregtetős vagy félig kontyolt épület.

A Balaton-felvidéki ház építészeti karakterei:

- napfény felé forduló épület, napos, védett udvar
- a kert a ház része
- földszintes, hosszan elnyúló épület
- nagy, díszítetlen fehér felületek és a napos oldalon elhelyezett, díszített részek összhangja
- nyugodt, sima nyeregtető, hangsúlyos kéményfejjel
- apró nyílások (áthidalások)
- az utca felől a lakóházak többsége magas, kőmellvédes, kőbástyás kerítéssel határolt vagy homlokával közvetlenül az utcára, esetleg egy kis, virágos előkertbe néz

Követendő jellegzetességek:

- egyszerű, nyugodt forma
- díszítés a fő homlokzaton
- jó arányok
- egyensúly
- minőségi, természetes anyagok
- tiszta, egyszerű szerkesztés
- „fodrok" hiánya

Elütő, kerülendő motívumok:

- bonyolult, összetett forma
- tagolt tömeg
- rossz arányok
- nagy, dobozszerű forma
- túldíszítettség
- műanyagok burjánzása
- külvárosias kialakítás

A Balaton-felvidéki ház egyszerű, őszinte, a tájhoz minden erőlködés nélkül, harmonikusan kapcsolódik. Ezt a kortárs építészetnek is érdemes követnie.

Szentbékkálla

Hegymagas

Vörösmáli-dűlő

Köveskál

Hegymagas

Balatonakali

Balatonakali

Nagyvázsony

Kővágóörs

Arány, arány, arány

Az arányosság alapvető, és jelentős része a tervezésnek. Definiálni vagy megmagyarázni nehéz lenne. U. Nagy Gábor építész szerint a lépték és az arányok: „Talán a legkevésbé kiismerhető sajátosságai az építészetnek. Minden viszonyítási pontjuk változó – függnek a helytől és a helyzettől, a tartalomtól és a mérettől, az anyagoktól és a formáktól. Az arányérzék, ami felfogja őket, csak részben ösztönös, biztossá csak a műveltség teszi." Sokan azt mondják, az arány az építészetben olyan, mint a harmónia a zenében. Figyelmen kívül hagyni hiba lenne.

Nem véletlen tehát, hogy a hagyományos vidéki ház titka a méretek és arányok harmóniája, amit a hagyományos népi építészetben a lehető legkisebb – eszményi és emberarányú – magassággal oldottak meg. Sőt, az épület megőrizte egyensúlyát a falfelületek és nyílások (ablakok, ajtók) arányai között is, amit leginkább három fő dologgal igazolhatunk:

- Az épület magassága arányosan viszonyul a nyílásokhoz, mivel azok hossztengelye függőleges.
- Nagy, tömör és áttört felületek aránya (több a falfelület, mint az ablak vagy ajtó).
- Egyszerű, szimmetrikus elhelyezés.

Általában jellemző az egyszerű tömeg, horizontális nyeregtetővel, amely a hosszan elnyúló falakon ül, és ezt ellensúlyozzák a vertikális elemek, mint a nyílások, kémények, oromfalak.

Ezt az egyensúlyt gyakran felborítják az aránytalanul nagy tömegekkel, horizontális ablakokkal, amik így dominánssá válnak, elrontva az arányokat, melyek jellemeznék a hagyományos építészetet.

Magasság

Természetesen az új igények manapság teljesen mások a korábbiakhoz képest. Ennek kielégítése kétségtelenül együtt járhat a mai építészeti elemek alkalmazásával, de soha nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a legfontosabb, hogy az új formák megtalálják helyüket az egységes faluképben. Sokszor csak a tervezőkön múlik, hogy egy új épület mennyire illeszkedik a környezetébe és követi a tradicionális építészet hagyományait. Sajnos, az is igaz, hogy a legtöbb településen jelenleg nincs elfogadott helyi értékvédelmi rendelet és egyedül az általános építési szabályzatok előírásai jelentenek némi korlátot és szakmaiságot az értékes településkép vagy a védendő helyi építészeti karakter megóvásában. Manapság az előírások és egyéb okok miatt, az épületek általában magasabbak és szélesebbek, terjengősebbek, mint korábban voltak, így ha nem kezeljük kellő odafigyeléssel, elnyomják a szomszédos régi épületeket. A tervezőknek jól át kell gondolni, hogyan lehet megfelelni az építtetői igényeknek úgy, hogy harmonikus arányú és magasságú maradjon a ház, és ott, ahol nem jó a helyi szabályozás, javasolni kell a rendezési terv módosítását. Szerencse, hogy mindegyik település a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet területéhez tartozik, és az új épületek építésénél vagy a régiek átalakításánál, bővítésénél figyelembe kell venni a Balaton Törvény szigorú előírásait is. Ez ugyan kisebb mozgásteret és tervezői szabadságot jelent az építkezőknek, de ennek köszönhetően remélhető, hogy a Balaton-felvidék építészeti arculata megmarad, és védelme fokozott figyelemmel és szakszerűséggel történik.

A vidéki épületek általában alacsonyabbak, emberi léptékűek

Az új épületek nemcsak magasak, de szélesek is

Lépték

A lépték fontos összetevője a jó arány megválasztásának, amely kifejezi, a ház hogyan viszonyul a környezetéhez. Ilyen értelemben méretarányról beszélhetünk az épület és a táj, a ház és a szomszédos épületek viszonya, vagy az épület és a hozzá tartozó nyílások, tagozatok stb. arányossága között. Tervezéskor figyelni kell a megfelelő lépték megválasztására is.

- A népi építészetet az emberi arányok jellemzik. Az ajtónyílás, ereszmagasság, belmagasság összhangban van az ember magasságával. Ez az egyik dolog, ami a báját adja ezeknek az épületeknek.
- Ma általános, hogy az új épületek „léptéken felüliek" környezetükhöz képest. Nagyobb alapterület és magasság a jellemző, és az arányok visszabillentésére nem tesznek lépéseket.
- Az új épület léptéke az egyik legalapvetőbb tervezési kérdés. A legfontosabb, hogy a ház a lehető legjobban illeszkedjen környezetéhez. Általánosan elmondható, hogy minél nagyobb a ház, annál jobban befolyásolja a környezetét.
- Egy nagy lakóház, függetlenül attól, hogy egy- vagy kétszintes, el fog ütni a tájtól.
- Az épület arányaiban kisebbnek tűnhet, ha tömegét kisebb részekre bontjuk.
- Nem ildomos egy meglévő, kisebb épület mellé egy arányaiban nagyobbat emelni. Vegyük figyelembe az új épület hatását a környező házakra.

Ma általános, hogy az új vidéki épületek „léptéken felüliek" környezetükhöz képest. Nagyobb alapterület és magasság a jellemző.

A táji környezet feloldja a ház méreteit

Általában jellemző az egyszerű tömeg, horizontális nyeregtetővel

Ezt az egyensúlyt gyakran felborítják a nagyméretű tetőablakok, amik így dominánssá válnak

Kis telken egy nagyobb ház aránytalanul nagynak tűnik

A népi építészetet az emberi arányok jellemzik

Forma – tájra jellemző épületformák

Egyszintes

Háromosztatú

„L" alakú

„T" alakú

Hosszú ház

Toldalékolt

követendő példák

Kétszintes

Térdfalas

Kétszintes

Alápincézett

Lépcsős

Présház

Tornácos

Kódisállásos

Oszlopos tornácos

Lopott tornácos

Íves tornácos

Mellvédes

Oromfalas

Oromfalas

Barokkos

Csonka kontyos

Előteres

Kontyolt

Forma – sablonépületek, tájidegen formák

Egyszintes

Csak tető

Tagolt

Túlfuttatott tető

Félnyeregtetős

Lapostetős

kerülendő példák

Tetőteres

Vápa beépítéses

Széles tető

Sok tetőablakos

Manzárdtetős

Tornyos

Kétszintes

Bonyolult tető

Sok tetőablakos

Széles oromfalas

Additív tömeg

„U" alaprajzú

Idegen

Tagolt tömegű

Sátortetős

Mediterrán

Kertvárosias

Lapos lezárású manzárd

A gond: nagyobb, magasabb, szélesebb

Egyszerű forma, keskeny oromfal

Tornácos alaprajz, napos közlekedő

Terjengős tömeg, széles és magas oromfal

Széles alaprajz, sötét középfolyosó

Egy megoldás – bontsuk meg a tömeget, javítsunk a formán

Az újabb, sablonszerű épületek formájukban erősen eltérnek a táj építészeti karakterétől – ez túlzott tömegüknek, aránytalan léptéküknek köszönhető. Egy nagy ház széles oromfalakkal, széles alaprajzzal „túlsúlyosnak" tűnik a környezetében. A megfelelő tömeg annak függvénye, hogyan illesztjük össze a részeket: nagy, terjengős tömeget alakítunk, vagy karcsúsítunk a formán. A megoldás a tömeg megbontása, hagyományos arányú részekre osztása.

Hagyományos magasság, széles tömeg

Keskenyebb homlokzat, hátsó kert irányába bővített épület

Nagytömegű, léptéktelen ház

Hosszú, tagolt épület

Terepbe bevágott terjengős tömeg

Terepre ráültetett, keskenyebb tömeg

Bonyolult tömeg, rosszul kitalált alaprajz

Egyszerű forma, közvetlen kertkapcsolat

A keskeny alaprajzi forma előnyei

KÉTTRAKTUSOS ALAPRAJZ – LEJTŐRE NEM ILLESZTHETŐ

Lejtővel párhuzamos – jelentős földmunka

Lejtőre merőleges – jelentős földmunka

Kéttraktusos alaprajz – nagy ablak felületekkel kell kialakítani a kellő fény biztosításához, és ez rossz homlokzati arányokhoz vezet

Kéttraktusos alaprajz – rossz homlokzati arányok és aránytalanul nagy tető

KESKENY ALAPRAJZ – LEJTŐRE ILLESZTHETŐ

Lejtővel párhuzamos – keskeny alaprajz miatt kevesebb földmunka

Lejtőre merőleges – elnyeli a lejtést

Keskeny alaprajz – naposabb helyiségek, kisebb ablakok esetén is

Keskeny alaprajz – nagyobb szabadság a formálásban. Jobb kertkapcsolat

Hagyományos, keskeny alaprajzi elrendezés, a tömör hátsó homlokzat véd a széltől. Védett, napos udvar, közvetlen kertkapcsolat

A napfény felé forduló hosszú tornác véd az esőtől és nyáron hűvös árnyékot ad

Hosszan elnyúló, sima nyeregtető. A tető szalagját semmi nem töri meg

A lejtőre ültetett ház tömege tagolja a hosszú épületet. A tornác nyáron leárnyékolja a belső homlokzatot, télen pedig beengedi a napfényt

Ellenőrző kérdések

- Egyszerű formát használt – az épület követi a Balaton-felvidéki építészet léptékét és arányait?
- Az épület karaktere tükrözi a Balaton-felvidék jellegzetes vonásait?
- Lehetőleg földszintes, sima, egyenes vonalú, nyeregtetős tömeget választott?
- Az alaprajzi elrendezés engedi, hogy jó arányban legyenek az áttört és a tömör felületek a homlokzaton?
- Biztosította, hogy az épület léptékében illeszkedjen a környező épületekhez?
- Megbontotta a tömeget, ha az túl terjengős?

Mindszentkálla

Tihany

Részletek

TETŐK | KÉMÉNYEK

ABLAKOK | TETŐABLAKOK

AJTÓK | TORNÁC

HOMLOKZATOK, SZÍNEZÉS

VAKOLATHÍMEK

KŐFALAK, KERÍTÉSEK

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

Részletek

Ez a fejezet a tetők, kémények, ajtók, ablakok, tornácok, homlokzatok, vakolatdíszek, kőfalak kialakításának fontosságát mutatja be. Egyszóval a gyakran rosszul kitalált vagy ügyetlen és silány módon kivitelezett részletekkel foglalkozik. Mert ezek a szempontok gyakran nem kapnak kellő hangsúlyt a tervezés során, mégis alapvetően meghatározzák az épület megjelenését. De ne felejtsük el, hogy ezzel a kérdéssel azután kezdjünk el foglalkozni, hogy a megfelelő formát, arányt, léptéket, tömeget már megtaláltuk.

Tetők

A Balaton-felvidéken az egyszerű sima nyeregtető és a hosszú, egyenes ereszvonal jellemző. A házak tetőszerkezete hagyományosan szelemenes. Sokan azt hiszik, hogy a manzárd a Balaton-felvidéki népi építészet része, pedig a tetőtérbeépítés csak az utóbbi idők öncélú divatja, amit falun semmi nem indokol. A gazda soha nem lakott padláson, emeleten sem, mert életmódja, napi munkája a földhöz kötötte. Erről azért kell szólni, mert még a szénabedobó ablakra is ritkán találunk eredeti példát, nemhogy a manapság annyira divatos, ilyen-olyan összetett tetőformák tobzódására. A hagyományos tetőfedésre általában zsúpot használtak, de rangosabb épületeknél nem volt ritka a balatoni nád, amely egyben a legjobb szigetelőanyag is, mert a ház télen meleg, nyáron hűvös maradt. Vastag, puha felülete, a fonott gerinc vonalának apró szabálytalanságai hihetetlenül széppé teszik a tagolatlan, nagy nyugodt felületet. Manapság a legelterjedtebb tetőfedő anyag az égetett cserép. A nagy, tagolatlan cserépfelületek szépségét a hagyományos cserép fakó színváltozatai adják, a kúpcserepek pici eltéréseivel és a taréjszelemen finom ívével. A kúpcserepeket és az oromfal melletti sorokat habarcsba rakják, és a kenést fehérre meszelik. Nem ritka a sajtolt szürke, gyakran bemohásodott betoncserép sem, amelyet a két világháború közötti időszakban előszeretettel alkalmaztak, és természetes patinájú felületével mára már eredeti megoldásnak tűnik.

Balatongyörök

Kővágóörs

Ajkarendek

nád

cserép

hódfarkú cserép

hornyolt cserép

sajtolt tetőcserép

korcolt fémlemez fedés

azbeszt

betoncserép

bitumenes zsindely

trapézlemez

fém cserepeslemez

hullámpala

Mohás betoncserép

Egyenes vágású hornyolt cserép

Nádtető

Hosszan elnyúló eresz

A melléképület a ház folytatása

60-as évek sátortetős háza

„Alpesi" típusú ház

Túlhangsúlyozott formák

Bonyolult, tagolt tető

Aránytalan oromfalak

Összetett tetősíkok

Manzárd tető

A régi épületek hosszanti irányban terjeszkedtek, sohasem felfelé. Ez a rendszer a modern lakóháznak vagy nyaralónak is kiváló lehetőségeket nyújt a szakaszos építkezésre, a zavartalan későbbi bővítésekre, garázs és műhelyek elhelyezésére. A padlást régen nem építették be és nem tagolták ablakokkal, mert a falusi életforma nem élhető a kerttől eltávolodva. Ez a földszintesség adja a ház barátságos otthonosságát.

A Balaton-felvidéki ház tető-hajlásszöge általában 37°–42°-os, de gondos tervezés mellett természetesen más formákat is lehet alkalmazni. A háztetők nyugodt vonalát a kéményen kívül semmi sem töri meg, mert minden törés, tagolás beázási lehetőség is egyben. Beforduló nyeregtetőt általában csak a bejáratok felett, vagy az udvarokat hátul lezáró gazdasági épületeknél találunk, amik nemcsak elválasztották a kertet a földektől, hanem az egymással szorosan összeépített, keresztben álló csűrök sorával, szinte várfalszerű védelmet is nyújtottak a falunak.

Sima, egyenes vonalú nyeregtető — *Kereszt irányú tető* — *Kontyolt sátortető* — *Bonyolult, tagolt síkú tető*

- A hagyományos tetőfedő anyagok: nád, cserép, zsúp és az állókorcos fémlemez fedés.
- Jellemző a nyugodt, sima nyeregtető, hosszú, egyenes ereszvonallal.
- Kerüljük a tagolt tetőformákat, vápákat, tornyokat, kiállásokat.
- A tető meghatározó hajlásszöge általában 37°–42°-os, de egyes csatlakozó épületrészek tetőhajlásszöge ettől alacsonyabb is lehet.

Pula

Salföld

Balatonakali

Monoszló

Szigliget

Kémények

A kémény kialakítása manapság gyakran elhanyagolt, ám nagyon fontos eleme az épületnek. A tájba helyezett ház fölött magasodó, tekintélyes méretű fehér kéménypillér megkoronázza az épületet. Építészeti méltósága, a falakat folytató, magasba ívelő egysége a régi házakon szembetűnő. A gyakorlati szempontokon túl a ház szép aránya is megkívánja ezt a tekintélyes kéményméretet. A tájegység jellegzetes, szebbnél szebb formájú, változatos kéményfejezeteit mindig vakolták és fehérre meszelték. A Balaton-felvidéken nincs régi példa vakolatlan tégla-, vagy vörösre mázolt kéményre, mint amilyeneket a Balatontól nyugatra, más tájegységeken láthatunk. Még a más színű szürke, vörös, sárga házak kéményei is fehérek voltak mindig, amit rendszeresen, évenként lemeszeltek. Új kémény építésekor is ügyeljünk arra, hogy a keresztmetszete ne legyen kevesebb, mint 51x51 cm, és a fejezeteknél kerüljük az előre gyártott műkő elemeket. Egy rosszul elhelyezett kicsi kémény, vagy annak hiánya, elüt az itteni épületektől. Siralmas látvány, ahol az átalakítások miatt régi kéményt lebontják, és helyére a manapság szokásos keskeny, kis kéményt építik. Ez az aránytalanság képes az amúgy szépen helyreállított házakat is tönkretenni. Szerencsére, a mai rendszeresített kéményeknél is megoldható ez a probléma, úgy, hogy a tető síkja alá egy gallérral ellátott gyári idomot tesznek be, amiről egy külső falazatot építenek téglából, vakolva, fehérre festve, ami már a hagyományos méretekhez és kémény fejezetekhez hasonló. Egyre többfelé látni ilyen megoldásokat manapság, jelezve a bennlakók elkötelezettségét népi hagyományaink és értékeink iránt.

Vörösmáli-dűlő

Szigliget

Pula

Kővágóörs

Salföld

A kémények a ház középpontjában, a gerinc közelében helyezkednek el. Hangsúlyos méretük meghatározó eleme a háznak.

A legváltozatosabb formában tagolt és vakolt kémények, mindig fehérre meszelték őket.

A mai szabályozások miatt gyakori az aránytalanul keskeny kémény. Sokszor szerelt, fém kivitelben.
A korszerű tüzelési berendezéseknek is megfelelő kéményt körül kell falazni, így mérete megnövekszik, és megjelenésében is hasonló lehet a hagyományos Balaton-felvidéki kéményekhez.

Ablakok

Méret, forma és nyitásmód

Az ablakok kialakítása befolyásolja az épület arányosságát, megjelenését. Ez talán a legnehezebb feladat a tervezés során. A múltban az ablakok méretét és számát a rendelkezésre álló építőanyagok határozták meg, emiatt általában a nyílások kicsik, és a sarkoktól távol voltak. Ebből következik, hogy az ablakok körül nagy, tömör felületek jellemzőek, meghatározva a nyílások és tömör felületek arányát, erős, határozott megjelenést kölcsönözve a háznak. Ma ez a kötöttség nem áll fenn, inkább a nagyobb, szélesebb, eltérő formájú ablakok a jellemzőek, amik, sajnos, sokszor idegenül hatnak.

Szimmetrikus ablak

Aránytalanul nagy ablakok

Aszimmetrikus nagy ablak

Garázs az oromfalon

Tömör oromfal

Arányosan kicsi nyílások

Természetes igény a fénnyel jól megvilágított tér, amihez a helyiség területének legalább tíz százalékával egyenlő ablakfelületet kell biztosítani, ami sokszor nagyobb ablakokat kíván, de ezeket lehetőleg ne az utcai oromfalakon alakítsuk ki. Fontos hangsúlyozni, hogy gondos tervezés mellett a nagyobb ablakfelület sem tilos, ám ezt az általában a tornácszerűen hátrébb húzott belső falsíkra javasoljuk. A lényeg, hogy a környezetbe illő, szép ház épüljön meg.

Függőleges arányú nyílások

Széles, nagy ablakok

Forgassuk el az ablakokat 90 °-kal

Nagyobbnak tűnik a tömör felületek aránya

Az ablakok elhelyezési szempontjainak összefoglalása:

- Tartsunk mértéket az ablakok méretével kapcsolatban, és a formájuk is legyen egyszerű. Próbáljunk meg minél több tömör felületet meghagyni, a nagyobb áttöréseket a főbb lakóterekre koncentrálva, úgy, hogy ne legyen a közterek felől belátás.
- Az ablakok kiosztása legyen egyszerű, figyelve a fal súlypontját. A súlyponti tengelyre akkor is figyeljünk, amikor egyéb dolgokat helyezünk el a homlokzaton, pl.: vakolat díszek, padlás bevilágítók.
- Általánosságban a vertikális ablakokat részesítsük előnyben a horizontálissal szemben.
- Az ablak vagy éppen tengelybe essen, vagy tudatosan legyen attól eltérő helyen. A tengelytől csak egy kissé eltolt nyílások diszharmonikus hatást kelthetnek.

Sok régi épület homlokzatán csak egy ablak volt aszimmetrikusan, de a leggyakoribb a szimmetrikusan elhelyezkedő két vagy három ablak. A történeti ablakok (55/70 cm; 71/86 cm; 90/120 cm) szerkezetei leginkább kőtokos, ácstokos, vagy a későbbi időkben kapcsolt gerébtokos szerkezetűek voltak. A kifelé nyíló külső és a befelé nyíló belső szárnyak közé vasrácsot helyeztek. A vasakat többnyire feketére festették, és rezet sehol sem használtak. Az ajtókat és ablakokat hagyományosan zöld olajfestékkel vagy barna páccal kenték le. A napos oldalakon elhelyezett ablakokat mindig fásli, vagy másként vakolatkeret övezte, amit félholdas, fonadékos vagy lándzsaíves szemöldökpárkánnyal, szemöldökformán díszítettek. Mindegyik egyedi, belőlük két egyformát egy faluban sem találni.

Nagy tömör felületek
A nyeregtetős forma erős tengelyt hoz létre
Középen – ne legyen túl nagy
Tengelytől kibillentve
Nem túl nagy, szimmetrikus ablakok, a sarkoktól távol
Egyensúly hiánya
Aránytalanul nagy ablakok fent
„Városias" sok ablak
Túl sok és zavaros
Nagy, idegen formák
Hatalmas nyílás

A felső sarokból húzott ív a függőleges oldalt a felezőpont felett messe

A felső sarokból húzott ív a függőleges oldalt a felezőpont alatt metszi

A felső sarokból húzott ív a vízszintes oldalt metszi

Négy-zetes

Dupla négy-zetes

Négyzet átlós

Arany-metszés

Széles nagy ablak

Helyette két kisebb

Vízszintes nagy ablak

Bontsuk fel két függőleges arányúra

Majdnem szimmetrikus

Különböző osztások

Széles, vízszintes osztás

Felül-világítós

Vízszintes és függőleges osztások keveréke

Tetőablakok

- Kerüljük a zsúfolt tetőformát, a sokszor megszakított ereszvonalat.
- Válasszuk inkább az egyszerű, sima, nyugodt nyeregtetőt, ahol az ereszvonal végigfut a homlokzaton.
- Ha nagyobb álló ablakok szükségesek, akkor igyekezzük ezeket a kevésbé látszó tetőfelületeken kialakítani.
- Legtöbb esetben a tetősík ablak még mindig előnyösebb, mint a tető közepén kiálló nagy ablak, különösen a jól látható homlokzat esetében.
- Ha tetősíkból kiálló ablakot tervezünk, akkor lehetőleg a hagyományos, homlokzattal egy síkban lévőt válasszuk.
- Kerüljük a műanyag szerkezeteket, helyette válasszuk inkább a festett fát.
- Az esővíz elvezetés szerelvényeit a tetőforma határozza meg. Kerüljük a tobzódó ereszcsatorna kialakításokat, hosszú elhúzásokat („hattyúnyak"), és ne alkalmazzunk feltűnő színű szerkezeteket, különösen az utcai homlokzaton.

Egyszerű tetőkiállás

Tetősík ablak, kevésbé látszó felületen

Hagyományos nádtetős ablakok

Kicsi ökörszemablak

Túl sok tetőkiállás

Feltűnő, harsány tetőablakok

Hegyes, toronyszerű kiállások

Aránytalanul nagy, „harcsaszáj" formájú tetőkiállás

A túl sok kiálló tetőablak megbontja a tető nyugodt formáját

Kerüljük a zsúfolt tetőformát

Az ereszvonal végigfut a homlokzaton

Ajtók

Hagyományosan az ajtókat nagy gondossággal készítették, ugyanis az egyszerű formákat kedvelő Balaton-felvidéki építészetben az ajtó a díszítés helye volt. Ma is megcsodálhatjuk az asztalosmesterség remekeit, az egyszerű, hasított pallójú ajtószárnyaktól egész a míves, napsugaras, táblás változatokig. A sok helyütt fellelhető, vaspánton vagy vaspipán forgó ajtók szerkezete leggyakrabban ácstokos, vagy borított ácstokos volt, vésett, nagy, kétrétegű ajtószárnyakkal. Néhol faragott rátétek is díszítették, de előfordul, hogy bélelt ajtónyílások keltik fel figyelmünket. A falubeli házak udvari homlokzatán lévő pincelejáró-ajtók leggyakrabban a présházakhoz hasonló kétszárnyú ajtók voltak, műves ácsmunkával, zsaluborítással, kovácsoltvas szögekkel kiverve.

Fabetétes ajtó

Nútolt deszkabetétes

Osztott üvegezett

Napsugaras ajtó

Halszálka betétes

Egyszerű „filungos”

Kerüljük az eklektikus, túlzott formájú, műanyag ajtókat

Tornác

A Balaton-felvidéki ház külső megjelenését legfőbb mértékben a tornác határozta meg. A különböző építőművészeti stíluskorszakok hatását tükröző, sok helyütt gádornak nevezett nyitott homlokzatoknak számos változata terjedt el a 18. században a Balaton-felvidéken, és már régóta felkeltették a néprajzkutatók és a művészettörténészek érdeklődését. Mellvédes, oszlopos, íves változatai mellett különösen figyelemre méltók a pilléres-harántboltöves változatok, amelyek leginkább itt, a Balaton-felvidéken és közvetlen környékén terjedtek el.

Az árkádos tornácoknak két fajtája van:

- oszlopos tornác kosáríves árkádsorral, mellvéddel
- pillér nélküli tornác, kosáríves árkádsorral, mellvéddel

Később, az udvari homlokzatokon a pilléres, oszlopos, mellvédes vagy mellvéd nélküli bolthajtásos tornácok, sok helyütt a bejárat előtt kiugró szélfogóval, úgynevezett „kódisállással" bővültek. Két oszlopuk, mellvédjük és timpanonjuk leggyakrabban kőből vagy téglából épült, de a kő- vagy téglaoszlopokat fűrészelt, faragott deszka mellvéd és timpanon is helyettesíthette.

A vaskos oszlopok közé igen gyakran egy kb. 1 méter magas, vakolt mellvéd épült. A négyszögletes, sima pillér és a díszített pillérsor, vagy a félköríves, nagy nyílásokkal tagolt árnyas tornácok közül is az oszlopokkal alátámasztott íves tornác mondható a legmutatósabbnak, legszemrevalóbbnak. Vonzó látványával a kortárs építészet számára a mai napig szívesen idézett forma.

A tornác a legpraktikusabb módja, hogy az épület energiaháztartását egyensúlyban tartsuk, hiszen a magasan járó nyári napsugár nem tudja felmelegíteni a tornác mögött hátrahúzott belső homlokzatot, így az hűvösen tartja a belső tereket és kellemes, árnyékolt átmeneti teret biztosít. De amikor télen alacsony a napsugár beesési szöge, be tud sütni a nap és fel tudja melegíteni a belső falakat, ablakokat, és felmelegíti a mögötte lévő helyiségeket.

Gyenesdiás

Pula

Szentbékkálla

Zánka

Oszlopos tornác, kosáríves árkádsorral, mellvéddel

Pilléres, mellvédes tornác

Kortárs újraértelmezése a tornácnak

Vékony, ritka pillérek

Monoton, sematikus tornác

Beforduló, rossz arányú tornác

Rosszul értelmezett utánzat

Kékkút – Tájház

Tornác, szalagkeretes kosárívés árkádsorral, pillér nélkül, mellvéddel

Oszlopos tornác, félkörívés árkádokkal, mellvéddel

Tornác, gerendás áthidalással, mellvéd nélküli pillérel

Kővágóörs, Petőfi u. 44.

Helyenként az árkádos, mellvédes tornácokat, vagy egyes íveit befalazták, kis szobává, kamrává alakították. A befalazott tornácot rövid, lopott tornácnak hívjuk.

A félköríves, nagy nyílásokkal tagolt árnyas tornác ma is szívesen idézett forma.

Kővágóörs

Homlokzatok, színezés

A Balaton-felvidéki házak homlokzata a legtöbb esetben festett fehér, vagy törtfehér. Ez vonatkozik a lábazatra is, ami ritkán okker színű, de sohasem terméskő, vagy látszó tégla felületű. A falakat általában évenként meszelték, és az egyre vastagodóbb mészréteg lassan eltömte a mélyedéseket, vakolatdíszeket, amitől a formák egyre puhábbak, festőibbek lettek. Naptelítette könnyű árnyék, lágy fátyolon átszűrődő titokzatos színek minden évszakban vagy napszakban, ahogy a különböző fényhatások megszületnek a homlokzatokon. Ezért olyan idegen a manapság oly divatos dörzsölt, és kapart vakolatú ház, vagy a túlzott struktúrájú („maroktagolt") vakolat, de legfőképp az utólagosan ragasztott „kőtapéta" felület. A házak legcsodálatosabb dísze a vakolathímes utcai oromfal. A régi mesterek pontosan tudták a nagy, díszítetlen felületek és a kicsi, díszített részek helyét és arányát. Ezek rendjét az épület szerkezeti váza határozta meg, és a kőépítkezés elterjedésével honosodott meg, vált az utcakép meghatározó elemévé.

Sima fehér homlokzat, tagozatokkal

Sima fehér homlokzat tagozatokkal, kanálspricc (höbörcsös) vakolattal

Világos homokszínű homlokzat

Fehér homlokzat, festett lábazattal

Szürke homlokzat, világos tagozatokkal

Látszó tégla vagy kő tagozatok

Rikító színű homlokzat

Látszó tégla homlokzat

Faház

Strukturált vakolat

- Kerüljük a divatos „kőtapéta" burkolatú lábazati és más felületeket.
- Kerüljük a kőre simított és bekarcolt vakolatokat.
- Kerüljük a túlzott vakolat struktúrákat (pl. dekorvakolat, kapart vakolat, mintás vakolat).
- Kerüljük a kanállal feldobott, nagy „maroktagolt" vakolatokat.
- Kerüljük a látszó tégla felületeket.
- Kerüljük az élénk, rikító homlokzatfestékeket.
- Kerüljük a látszó fa felületű homlokzatokat (pl. rönkház, faház).

Monoszló

Köveskál

Kővágóörs

Szigliget

Drága, „csicsás" homlokzat a silány terven sem segít.

Kortárs, vidéki épület, hagyományos, egyszerű megjelenésű.

Vakolathímek

A rokokóba hajló vakolathímes házak igazi szépségét a hófehér falfelület puha rajzolatai adják. Az évszázados meszelések finom egyenetlensége olyan áttetsző reliefekké alakították ezeket a motívumokat, amelyek a csupasz és kifejezéstelen falakhoz képest szinte valódi költemények. Az utcára néző apró ablakok fölött elhelyezkedő félholdas motívumú zárószalagok, vagy a fonadékos és lándzsaíves szemöldök párkányok, akár egy puha csipkefátyol borulnak a homlokzatra.

A Balaton-felvidéki vakolatdíszek között az elmúlt évszázadok összes stílusirányzata fellelhető. Találunk itt barokkos, klasszicizáló, copf és empire elemekből álló meseszép díszítéseket, a fűzérdísztől a levél-, koszorú-, szalag-, csigavonal- vagy rozettadíszeken át egész az életfa motívumot jelképező cserépből kinövő virágig mindent, bonyítva az itt élők mediterrán rajongását az élet élvezetéhez, a szépséghez, az oldott derű és a játékos díszítések iránt. Az oromfalas ház és vele a vakolatdíszítés a XIX. században élte fénykorát. A fennmaradt legdíszesebb homlokzatok 1820–1850 közötti évszámot viselnek. Kisnemesi családokhoz köthetők, de egyszerűbb és igen szép példákat találunk a szegényebb gazdák házain és a borpincéken is. A vakolatdíszekben a mesteremberek szépérzéke mellett a nemzeti érzés és a családi név büszke megmutatása is bizonyosan szerepet kapott. A régi gazda igazi ezermester volt, aki az élethez szükséges szakmák alapjait, az arányérzéket és a motívumkincseket gyermekkora óta figyelte és elleste, csinálva megtanulta. Így alakult ki a vakolatdísz rendje, amelyet sohasem foglaltak írásba, de tudták és ettől egyetlen régi épület díszítésénél sem tértek el soha. A ma élő egykori polgárok ízlése ott, ahol nem divatmintákat utánoznak, ma is tévedhetetlen. Ügyeljünk arra, hogy ezeket a hagyományos díszítéseket helyesen, hol és milyen formában alkalmazzuk!

Vakolatdíszek

- Sohasem utólag rátett gipsz stukkók, hanem a homlokzat vakolatával egy időben, azzal azonos anyagból készültek.
- A nagy, nyugodt, sima, díszítetlen felületek és a kicsi, de nagyon gazdagon díszített részek (utcai homlokzat) összhangja.
- A díszítő motívumok mérete arányos és jól látható.
- Csak a főhomlokzatot és az ablakkereteket díszítették.
- A díszítményeket mindig keretbe foglalták, vagy maga a keret volt a dísz.
- A díszek mindig szimmetrikusak voltak, és ezen belül a díszítmény gazdag, sőt zsúfoltnak tűnően sűrű is lehetett, amely mindig keretbe foglalva szerepelt, vagy maga volt a keret.
- Olyat sehol sem találunk, hogy betű vagy motívum önmagában a puszta falsíkon lenne.

A homlokzat díszek szimmetrikusan helyezkedtek el. Mindig a napos oldalon. Sohasem utólag rátett gipszstukkók.

A díszítmények soha nem magukban álltak.

A díszítményeket mindig szimmetrikus keretbe foglalták, vagy maga a keret volt a dísz.

A vakolatdíszek szimmetrikusak voltak.

Önmagában felirat és szám soha nem volt.

Mindig keretbe foglalták a díszeket.

A rokokóba hajló vakolathímes házak igazi szépségét a hófehér falfelület puha rajzolatai adják. Az elmúlt évszázadok összes stílusirányzata fellelhető a barokkos, klasszicizáló, copf és empire elemekből álló, meseszép díszítések között.

1775

Szentbékkálla

Nagyvázsony

Régen a vakolatdíszek („csipkefalak") az épület összarchitektúrájának szerves részei voltak, nem pedig a ma annyira divatos, öncélú rátét díszek. Jellemző volt rájuk a nagy, nyugodt, sima, díszítetlen felületek és a kicsi, de nagyon gazdagon díszített felületek arányos harmóniája. Ez az alaptörvény a vakolatdíszek szigorúan megszabott helyének és méretének pontos összhangjában is megjelenik. A hosszú, 20-30 méteres épületeknek csak a fő homlokzatát vagy az ablakkeret egy meghatározott részét díszítették. A díszek mindig szimmetrikusak voltak, és ezen belül a díszítmény gazdag, sőt zsúfoltnak tűnően sűrű is lehetett, és mindig keretbe foglalva szerepelt, vagy maga volt a keret. Olyat sehol sem találunk, hogy betű vagy motívum önmagában, a puszta falsíkon lenne. Fontos szabály volt az is, hogy a díszítőmotívumok mérete arányos és jól átlátható legyen. Ezt a méretet az épület nagysága, a kéziszerszámok (vödör, serpenyő, kőműveskanál, emberi kéz) mérete és a sok száz éves hagyomány együtt alakították ki. Meghatározta például az utca szélessége, a szemközti házsor távolsága, vagy egyszerűen a ház főnézetének eszményi képe. Az alkalmazott motívum nem nőhetett az épületek méretével a végtelenségig, a nagy házakon se lehetett nagyobb, mint az egyszerűbbeken. Kúriák, urasági pajták hatalmas homlokzatain is csak akkora volt, amekkorának lenni kellett! A nagy felületeknek itt is csak egy kis részére koncentrálták, hogy a sűrűség elve ne sérüljön. A barokk és a kora klasszicizmus stílusára jellemző tükrös tagolást, amikor a homlokzatokon vakolatkerettel elválasztott sima és rücskös felületeket, tükröket alakítottak ki, kétféleképpen valósították meg: vagy a tükröket látták el szürkés vagy sárgás höbörcsös, kőporos vakolattal, és a falszéleket, nyílászárókat, tükröket keretezték simított, fehér vakolatszalaggal, vagy a simára vakolt felületeket keretezték kis kiülésű vakolatkeretekkel.

Kőfalak, kerítések

A hagyományos kőfalak vastagsága általában 60-80 cm volt, és kívül-belül is vakolták, meszelték őket, hogy megvédjék az időjárás viszontagságaitól. A köveket faragás nélkül, legtöbbször sárba rakták, ügyelve arra, hogy a sarkokra az átkötést biztosító nagyobb kövek kerüljenek. Az apróbbakat a falak belsejébe vagy a sorok kiegyenlítésére használták. Manapság, amikor újra divatos a látszó terméskőfal, sokan meggondolás nélkül mindenhol azt használják, holott a régi házaknál megvolt a rendje a látszó kőfalaknak. A kerítéseknél vagy a szomszéd felé néző oldalfalaknál igen, de a lábazatoknál sehol nem ajánlott. Sőt az sem mindegy, milyen kivitelezési technikát alkalmazunk. Nem szerencsés, ha úgy rakjuk, mintha téglafalat raknának, vízszintesen egy sorba és minden sor után jó vastagon lehúzzuk betonnal. Az a szép, amikor a köveket úgy válogatjuk, forgatjuk, hogy természetes módon egymáshoz illeszkedjenek. A kisebb kövek a nagyobbakkal egyenlő arányban elosztva, szép és egyenletes felülettel. Végül célszerű a kész kőfalat a kő színéhez leginkább hasonlító habarccsal telibe kifugázni, hogy a kőfelületek „ússzanak" az egyenletes, tömör kőfalban. A szürkés sárga, fehér dolomit esetében és a vörös homokkő falaknál világos színű fuga javasolt, a sötétszürke bazalt esetében akár a hagyományos cementhabarcs is elképzelhető.

Helyi kő használata, természetes felületként. Kerüljük a kő kétdimenziós hatású alkalmazását.

Hagyományosan vakolt felületűek az épületek, a kő a melléképületeken, oldalszárnyakon, kerítéseken jelenik meg.

A kő látványos alkalmazása a nehéz és könnyű felületeknek

A kőbástyák, kőfalak összekapcsolják az épületet a tájjal

A kő alkalmazása illik a helyi szokásokhoz.

Hagyományos, egyszerű kapuk, kerítések

Tájidegen, új „tüzépbarokk" formák

A hagyományos építészet őszinte és egyszerű. Ezek olyan értékek, melyeket az új épületeknél is érdemes megtartani.

Kőlábazat

Önkényes felületek

Pula

Ellenőrző kérdések

- A környezetnek, a tájnak és a hagyományoknak megfelelő tetőfedő anyagot választott?
- Fehérre festette a homlokzatot és a hangsúlyos, vakolt kéményt?
- A nyílások – ablakok, ajtók – elhelyezkedése biztosít-e kellő napfényt, és emellett a homlokzati kiosztása jó arányú?
- A vakolatdísz a főhomlokzatra került és vakolattal együtt készült?
- A vakolatdísz önmagában és az épülethez képest is szimmetrikus, és keretbe van foglalva?

Szentbékkálla

Köszönetnyilvánítás

Köszönet a „The Cork County Council Design Steering Group" tagjainak együttműködéséért és iránymutatásáért, hogy hozzájárultak a „Cork Rural Design Guide: Building a New House in the Countryside" szakmai kiadvány felhasználásához.
Külön köszönet Mike Shanahan és Margaret Walsh építészeknek folyamatos tanácsadásukért és önzetlen segítségükért.
További köszönet mindazoknak, akik munkájukkal, tanácsaikkal, fényképeikkel hozzájárultak az útmutató elkészüléséhez (Batár Zsolt, Bujnovszky Tamás, Bulcsu Tamás, Cser Piroska, Ferik Tünde, Fortvingler Éva, Kara László, Kéthelyi Márton, Kis Péter, Matúz Péter, Mózser Balázs, Murka István, Nagy Dénes, Révai Virág, Rubóczki Erzsébet, Simányi Frigyes, Somogyi Győző, Starowicz Annamária, Szántó Erika, Szántó Tibor, Szűcs Endre, Tatai Mária, Tóth Péter, Vincze László, Zsuffa Zsolt), különös hangsúllyal a Magyar Építész Kamara és elnökének, Noll Tamásnak, valamint Nagy Ervin országos főépítésznek a segítségéért, és dolgozóinak együttműködéséért.

Közreműködők

A könyvet formába öntötte Csánki János. A szabadkézi grafikákat Matúz Péter rajzolta. A könyv összeállításában közreműködött, valamint a fotókat válogatta, a grafikák színes utómunkáit és számítógépes feldolgozását készítette Kara László. Borítógrafika: PLANT Atelier Péter Kis'

Fényképek hivatkozásai

Az útmutató fényképeit az alábbi jelmagyarázat szerint határozzuk meg: (*) = oldalszám; b= bal; j= jobb; f=fent; f/1= fent balról az első; f/2= fent balról a második; f/3= fent balról a harmadik; f/4= fent balról a negyedik; f/5= fent balról az ötödik; f/6= fent balról a hatodik; k= középen; k/1= középen balról az első; k/2= középen balról a második; k/3= középen balról a harmadik; k/4= középen balról a negyedik; k/5= középen balról az ötödik; k/6= középen balról a hatodik; a= alul; a/1= alul balról az első; a/2= alul balról a második; a/2= alul balról a harmadik; a/4= alul balról a negyedik; a/5= alul balról az ötödik; a/6= alul balról a hatodik. a/7= alul balról a hetedik.

Bemutatott épületek ismert tervezői

BULCSU TAMÁS, FORTVINGLER ÉVA, MÓSER BALÁZS: (2); (6)a/1; (53)f/3; (82)a/5; (95)k/3;
JÓZSA DÁVID: (44); (53)f/2; (82)a/2;
KERNER GÁBOR: (65)a/1; (65)a/7;
KIS PÉTER: (6)a/3; (39)a/4; (52); (53)a/1; (62)a/2; (65)a/3; (88)k/3; (88)a/3; (97)f/2;
KRIZSÁN ANDRÁS: (53)f/1; (65)a/2; (82)a/4; (84)a;
MOLNÁR TIBOR: (32)f/2;
MURKA ISTVÁN: (6)a/2; (15), (46)a/2; (62)a/3; (68); (70)f/2; (75)a/2; (86)a/1; (88)a/2; (97)f/1;
DR. SZŰCS ENDRE: (3); (35); (39)a/2; (53)a/2; (88)a/1;
VINCZE LÁSZLÓ DLA: (53)a/3; (62)a/4; (65)a/4; (65)a/5; (65)a/6; (82)a/1; (82)a/3; (88)a/4;
ZSUFFA ZSOLT: (95)k/4

Fényképek forrásai

BUJNOVSZKY TAMÁS: (2); (6)a1; (6)a/2; (15); (36)a/2; (46)a/2; (53)k/3; (62)a/3; (68)k/2; (75)a/2; (82)a/5; (86)a/1; (88)a/2; (95)k/3; (97)f/1

KERNER GÁBOR: (8); (18)a; (21); (23)f/2; (23)k/2; (23)a/1; (23)a/3; (29); (32)a/2; (32)a/3; (36)a/3; (49)k/1; (49)k/2; (49)k/3; (49)k/4; (49)a/1; (49)a/2; (49)a/3; (49)a/4; (65)a/1; (65)a/7; (70)a/1; (93)b; (94)

KÉTHELYI MÁRTON (SXC): (40)a/1; (40)a/2; (40)a/3; (41)f/1; (41)f/3; (41)k/1; (41)k/2; (41)k/3; (41)a/1; (41)a/2; (41)a/3

KRIZSÁN ANDRÁS: (10); (16); (19)a; (20)a; (23)f/1; (23)f/3; (23)k/1; (23)k/3; (23)a/2; (27)f/1; (27)a/2; (30); (31)f/1; (32)f/2; (32)f/3; (32)a/1; (36)a/1; (36)a/4; (38); (39)a/1; (39)a/3; (39)a4; (41)f/2; (44); (46)a/1; (53)k/1; (53)k/2; (55)f/1, (55)a/2; (55)a/3; (62)a/2; (65)a/2; (67); (70)k/1; (70)k3; (70)a/2; (70)a/3; (71)a/2; (72)a/1; (72)a/2; (72)a/3; (75)f/1; (75)f/2; (76)a/2; (76)a/3; (76)a/4; (77); (79)f/1; (79)f/2; (79)f/3; (79)k/1; (79)k/2; (79)k/3; (79)a/1; (79)a/2; (79)a/3; (82)a/2; (82)a/4; (84)f; (84)k; (84)a; (85)f/1; (85)f/2; (85)f/3; (85)k/1; (85)k/2; (85)k/3; (85)a/1; (85)a/2; (85)a/3; (86)a/2; (86)a/4; (87)a/1; (87)a/2; (87)a/3; (87)a/4; (88)k/1; (88)k/2; (88)k/3; (88)k/4; (88)a/3; (89)f; (89)k; (89)a; (91)f/2; (92)b; (95)k/1; (95)k/2; (95)a/1; (95)a/2; (95)a/3; (95)a/4, (97)f/2; (97)f/3; (97)f/4; (98)a/1; (100)a/1; (100)a/2; (100)a/3; (100)a/4; (100)a/5; (101)f/1; (101)f/2; (101)f/3; (101)k/1; (101)k/2; (101)k/3; (101)a/1; (101)a/2; (101)a/3; (104)f/1; (104)f/2; (104)f/3; (104)f/4; (104)f/5; (104)k/1; (104)k/2; (104)k/3; (104)k/4; (104)k/5; (105); (107)

MURKA ISTVÁN: (68)

ÓVÁRI BALÁZS: (43)

PLANT ATELIER PÉTER KIS': (6)a/3; (52)a; (53)a/1; (65)a/3

SIMÁNYI FRIGYES (archív fotók): (25)b; (25)j; (27)f/2; (27)a/1; (55)f/2, (55)f/3; (55)k/1; (55)k/2; (55)k/3; (55)a/1; (62)a/1; (71)a/1; (71)a/3; (75)a/1; (75)a/3; (76)a/1; (80)a/1; (80)a/2; (80)a/3; (80)a/4; (83)f/1; (83)f/2; (83)f/3; (83)f/4; (90)a/1; (90)a/2; (90)a/3; (90)a/5; (91)f/1; (91)f/4; (98)a/3

SOMOGYI GYŐZŐ: (86)a/3; (98)a/2

DR. SZŰCS ENDRE: (4); (35); (39)a/2; (53)a/2; (88)a/1; (90)a/4; (91)f/3; (102)a

VINCZE LÁSZLÓ DLA: (53)a/3; (62)a/4; (65)a/4; (65)a/5; (65)a6; (82)a/1; (82)a/3; (88)a/4

ZSUFFA ZSOLT: (95)k4

Borítógrafika: PLANT-Atelier Péter Kis'

Ha telket vagy parasztházat szeretne vásárolni a Balaton-felvidéken, netán egy új házat építene, esetleg csak érdeklődik a tájegység építészeti öröksége és jövője iránt, akkor ez a dokumentum Önnek készült.

Ez az útmutató segít felfedezni és megismerni a Balaton-felvidék sokszínű építészeti értékeit, hagyományait, éghajlati, földrajzi sajátosságait, rokokóba hajló, vakolathímes parasztházainak igazi szépségét. Jól áttekinthető, közérthető rajzok segítségével illusztrálja a követendő példákat, de kitér a kerülendő formák bemutatására is. Elsősorban hagyományos épületek példáin mutatja be a tájegység építészeti karakterét, de mai funkciójú házak esetében is szolgálhat tanulságokkal.

KRIZSÁN ANDRÁS *Ybl-díjas építész*